

ΟΙ ΞΕΝΟΙ ΣΤΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τα χρονικά όρια της έρευνας ετούτης αρχίζουν από τις σημειώσεις των Ξένων Περιηγητών που αναφέρθηκαν στα Μεσόγεια και κυρίως στους Μεσογείτες που φτάνουν μέχρι και τον Β΄ Παγκ. Πόλεμο, οπότε οι κοινωνικές αλλαγές είναι ραγδαίες, η επικοινωνία των Μεσογείτων με τον πέρα από τα όρια τους κόσμο και όχι μόνον συχνότατη αλλά και χωρίς ιδιαίτερη πλέον σημασία μια κι έχει συντελεστεί σε μέγα βαθμό η αφομοίωση στον ελληνικό χώρο πολλών ξενικών στοιχείων.

Από το ίδιο της το θέμα άλλωστε η έρευνα είναι πάρα πολύ δύσκολη. Δεν υπάρχουν παρά ελάχιστα στοιχεία γραπτά κι αυτά πρέπει με πάρα πολύ προσοχή να τα χρησιμοποιεί κανείς μια και παρουσιάζουν πλήθος αδυναμίες που θα επισημανθούν στη συνέχεια. Πέρα από αυτό, πολύπλοκα ψυχολογικά σχήματα, αντιδράσεις θετικές και αρνητικές είναι βέβαιο πως έχουν υπάρξει κι όχι μόνον περιπτωσιακά αλλά σε ευρύτερη έκταση που καλύπτει ολόκληρο το πεδίο Ξένοι-Μεσογείτες και που μόνον με ότι έχει απομείνει από αναμνήσεις και εμπειρίες των παλαιότερων, που όλο και λιγοστεύουν, μπορεί να έχει η έρευνα κάποια σχετική βοήθεια, διότι και πάλι το υποκειμενικό στοιχείο, η ιδιαίτερη αντίδραση του πληροφοριοδότη, δεν είναι εύκολο να απομονωθεί και να βγουν συμπεράσματα με καθολική ισχύ.

Με τον χαρακτηρισμό Ξένοι νοούνται τόσο οι Αλλοεθνείς όσο και οι Έλληνες Αλλοτοπίτες. Ο όρος με άλλα λόγια είναι εκείνος που έχει την έννοια αυτή σε πανελλήνια κλίμακα. Ξένος είναι ο μη Μεσογείτης εδώ, ο άνθρωπος που ούτε γεννήθηκε στα Μεσόγεια, ούτε Μεσογείτες γονείς έχει κυρίως και οπωσδήποτε δεν είναι απόλυτα

εξομοιωμένος με αυτόν. Για διευκρίνιση πάντως χρησιμοποιείται το Αλλοτοπίτης, με την πιο πάνω έννοια και το Ξένος για τον Αλλοδαπό.

Οι πρώτοι Ξένοι που μας απασχολούν, είναι οι γνωστοί σαν Ταξιειδιώτες ή Περιηγητές αν και χρονικά προηγούνται βεβαίως οι ξένοι κατακτητές, Φράγκοι, Καταλανοί, Τούρκοι κ.λπ., από λόγους τακτικής αναπτύξεως του θέματος. Για τους Ξένους Περιηγητές, έχουμε στις ίδιες τους τις σημειώσεις τις εντυπώσεις τους για τα χωριά που επισκέφθηκαν και με αναφορές στον χώρο αλλά, αν και πολύ αγνά, και στους ανθρώπους τους. Ο χώρος γενικά ωστόσο με τον άνθρωπο δεν φαίνεται και πάλι τόσο καθαρά με σχετική αναφορά. Οι Ξένοι αυτοί τα είδαν όλα από ειδική σκοπιά και έδωσαν τις εντυπώσεις τους με βάση τον πολιτισμό τους, την οικονομική τους δύναμη, την κοινωνική τους θέση κι ακόμα με τη σχέση των κατοίκων στον κύκλο υπόδουλος Έλληνας και κατακτητής Τούρκος.

Βαθύτερη μελέτη των όσων έγραψαν, θα έδειχνε πως αυτό το τελευταίο ήταν ένα σημαντικό ψυχολογικό δεδομένο που επηρέαζε γενικότερα και με την σχέση υποδοχής και διευκολύνσεων από τους Τούρκους και τα όργανά τους, στην περιήγησή τους. Και όλα αυτά φυσικά δεμένα στενά με το γεγονός πως οι ίδιοι ήσαν σημαντικές προσωπικότητες που στεκόντουσαν όχι μόνο πολύ πιο επάνω από τους κατακτημένους Έλληνες που περίμεναν την βοήθειά τους, αλλά και από τους πολύ κατωτέρους τους σε πολιτισμό Ανατολίτες που δυνάστευαν τη χώρα.

Γενικά επίσης ήσαν σύντομοι στις περιγραφές τους, όπως άλλωστε σύντομο ήταν και το πέρασμά τους. Είναι κρίμα που ο Εβλιά Τσελεμπή δεν πέρασε καθόλου από τα Μεσόγεια κι έτσι λείπει η περιγραφή ενός Τούρκου που θα συμπλήρωνε τους Ευρωπαίους, με εκείνο το πολλαπλά άλλο μάτι, που θα έβλεπε μεν σαν Περιηγητής, σαν Ταξιειδιώτης τα Μεσόγεια αλλά δεν θα έπαυε να είναι συγχρόνως και ομόφυλος, ομοεθνής των κατακτητών.

Ειδικότερα τους Μεσογείτες τους είδαν: α) Ο Ρεϋμπώ που μιλά με συγκρατημένη στοργή για τους Μαρκοπουλιώτες. β) Ο Γουήκεντεν που μιλά αδιάφορα για αυτούς. γ) Ο Μιλχαίφερ που βρίσκει βαρείς, σκυθρωπούς και εντελώς απρόθυμους να βοηθήσουν στις αρχαιολογικές του έρευνες τους Κορωπιώτες. Αντίθετα του αρέσουν οι

«ηρωικοί» όπως τους αποκαλεί Κερατιώτες. Οι Λιοπεσιώτες χαρακτηρίζονται «εργατικοί άνθρωποι» και «καλοί νοικοκυραίοι», ενώ στους Σπαταναίους διαπιστώνει πως έχουν «περισσότερη διάθεση, περισσότερη δραστηριότητα, περισσότερη πνευματικότητα». Γενικά βρίσκει τους Μεσογείτες φιλόξενους.¹ Περαιστικοί ή για δικό τους συμφέρον επισκέπτες, κυρίως αρχαιολογικές έρευνες ή καπηλείες (τους είχαν ίσως νοιώσει καλά οι σκυθρωποί και απρόθυμοι να βοηθήσουν Κορωπιώτες), με ένα αρκετά επιπόλαιο ενδιαφέρον, «τουριστικό» μάλλον, είναι φυσικό να μην έχουν προσφέρει άμεσα τίποτα στα Μεσόγεια, εκτός από κάποια νομίσματα για να στολίσουν τα μαλλιά τους τα κορίτσια.² Έμειναν ξένοι και περαιστικοί, χωρίς καμιά ουσιαστική επίδραση από την πλευρά που εξετάζεται εδώ το θέμα.

Από τις αναφορές των Ξένων Περιηγητών εδώ σημειώνονται εκείνες που έχουν περισσότερη αναφορά στους ανθρώπους, στους Μεσογείτες που συνάντησαν και που οπωσδήποτε όπως ήδη γράφτηκε, ήσαν αχνές. Δεν αναφέρονται πάλι οι περιγραφές αυτές, διότι και από άλλους μελετητές έχουν περάσει στα βιβλία τους άλλα και προσωπικά έχω σημειώσει μερικές στις δικές μου εργασίες για τα Μεσόγεια. Αναγράφεται όμως η επίσκεψη του Σατωβριάνδου και τούτο διότι κρίνω πως είναι από τις πιο ενδιαφέρουσες για πολλούς λόγους. Η προσωπικότητά του είναι λαμπρή, η δύναμη της περιγραφής του ζωντανή και αν και η επίσκεψη αυτή έγινε σχετικά αργά, είχε από τότε εντυπωσιάσει και γι' αυτό πράγμα ο εξέχων λογοτέχνης Εμμανουήλ Ροΐδης ήδη από τα 1860 την μετέφρασε. Οπωσδήποτε είναι η πιο πραγματική όπως φαίνεται και ασφαλώς η πιο λεπτομερική αναφορά στον άνθρωπο Μεσογείτη και μάλιστα σε μια νέα κοπέλλα, που με τη συμπεριφορά της, μάλλον πρέπει να δεχτούμε πως δίνει το μέτρο των αισθημάτων, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπιζόντουσαν οι επισκέψεις αυτές στα Μεσόγεια τότε.

Από τις πιο ενδιαφέρουσες επισκέψεις στα Μεσόγεια και τις ανάλογες εντυπώσεις της επισκέψεως είναι αυτή του Σατωβριάνδου.

Ο Σατωβριάνδος, πηγαίνοντας στα Ιεροσόλυμα, πέρασε από την Κερατέα στην οποία και υποχρεώθηκε να μείνει, διότι δεν έφτασε στον καθορισμένο χρόνο το πλοιάριο που θα τον μετέφερε από τα παράλια μας στην Κέα. Τα όσα περιγράφει στο Οδοιπορικόν εκ Παρι-

σίων εις Ιεροσόλυμα και εξ Ιεροσολύμων εις Παρισίους (μετ. Εμμανουήλ Ροΐδη, Εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου της Αυγής 1860), είναι πολλαπλά ενδιαφέροντα και για το λόγο αυτό μεταφέρονται εδώ αυτούσια τα πιο σημαντικά αποσπάσματα. «Αλλά τέλος πάντων φθάσας εις Κερατίαν, εξύπνησα και ευρέθην Π τ ω χ ό ς Γ ι ά ν ν η ς ως και πρότερον.

Παραμείψαντες τον Υμηττόν και διελθόντες μεσημβρινώς της Πεντέλης διηυθύνθημεν προς την θάλασσαν και εισέδυμεν εΐτα εις την σειράν του Λαυρίου όρους, ένθα εκέκτηντο το πάλοι οι Αθηναίοι μεταλλεία αργύρου. Το μέρος τούτο της Αττικής ουδέποτε υπήρξεν ένδοξον, ευρίσκοντο όμως μεταξύ Φαληρικού και Σουνίου πόλεις τινές και κόμαι, Ανάφλυστος, Αζηνία, Λαμπτραί, Αναγυρούς, Αλιμούς, Θοραί, Αιξωνή και άλλαι. Ο Βέλερος και ο Χάνδληρος περιδραμόντες τας ερήμους ταύτας ουδέν ανεκάλυψεν εν αυταίς διήλθε δε δια τούτων και ο Σουαζέιλ αποβιβασθείς εις Σούνιον ίνα πορευθή εις Αθήνας. Τα ένδον ήσαν έτι ασημότερα και ήττον των παραλίωv ωκημένα, ώστε δεν δύναμαι να είπω τίς η αρχή του χωριού Κερατίας. Κείται δε τούτο εν ευφόρω κοιλάδι περιφρασσομένην πανταχόθεν υπό ορέων, ων αι ράχεις εισί κατάφυτοι δενδρολιβάνοις, ελελισφάκοις και μυρσίναις. Το δε βάθος της κοιλάδος είναι καλλιεργημένον και οι αγροί χωρίζονται απ' αλλήλων δια φραγμών εκ δένδρων. Πολλά υπάρχουν εν τοις πέριξ πτηνά και μάλιστα έποπες, φάσσαι, ερυθραί πέρδικες και κορώναι. Το δε χωρίον σύγκειται εκ δώδεκα περίπου αρκούντως καθαρών οικίσκων εσπαρμένων εν μέσω αγρών εν οις νέμονται χοίροι, όνοι, ίπποι και τινές δαμάλεις, ενώ επί των ορέων βλέπει τις αγέλας αιγών και προβάτων.

Τη εικοστή 27η επεξέυσαμεν εις τον οίκον Αλβανού τινός, γνωρίμου τω κυρίω Φωβέλω». Και αυτά για το χωριό Κερατία, μια εικόνα συνοπτικά δοσμένη που όμως έχει την αξία της μια και τα λίγα που φαίνεται πως θεώρησε αξία να γράψει ο Σατωβριάνδος, είναι καθαρά και σημαντικά σαν στοιχεία. Ποιος είναι ο πληθυσμός περίπου, τί είναι η γεωφυσική του δύναμη, με τί ασχολούνται και τί παράγουν οι κάτοικοι της περιοχής. Αξιοσημείωτο ακόμη πως βρήκε το χωριό αρκετά καθαρό, κάτι που πρέπει ιδιαίτερα να προσεχτεί σαν παρατήρηση ενός Ευρωπαίου αριστοκράτη που γνώριζε άλλο επίπεδο πολιτισμού στη χώρα του.

Περισσότερο όμως ενδιαφέροντα είναι όσα ακολουθούν, γιατί αναφέρονται στην συμπεριφορά των κατοίκων, του συγκεκριμένου σπιτιού και ιδιαίτερα της κοπέλλας η οποία φαίνεται πως έμενε σπίτι για να φροντίζει το νοικοκυριό. Ενδιαφέροντα ακόμη για το ίδιο αυτό το νοικοκυριό και την κίνηση των νοικοκυραίων μέσα στο χώρο του, τον τόσο άβολο και μικρό, που όμως φιλοξενούσε και τρεις άγνωστους επισκέπτες. Η «καλύβη» του κάποιου αυτού κατοίκου της Κερατάας που ο Σατωβριάνδος δεν έκρινε καθόλου άξιο να μνημονεύσει με το όνομά του, φαίνεται πως αν και πάρα πολύ ακατάλληλη για έναν τέτοιο ξένο που είχε μάλιστα την ατυχία να πάθει κι έναν υψηλότατο προφανώς ελώδη πυρετό, είχε κατοίκους πολύ ενδιαφέροντες, αγνούς και καλοπροαίρετους ανθρώπους που πρόθυμα φιλοξενούσαν επισκέπτες που έστελνε ένας άλλος ξένος, ο Φωβέλ. Κι ωστόσο, ανάμεσα σε αυτούς υπάρχει και μια κοπέλλα που πρόθυμα περιποιείται τον άρρωστο ξένο αλλά όπως θα έλεγε κανείς χαρακτηριστικά «κοίταζε και τη δουλειά της». Ίσως η φιλοξενία αυτή να μην ήταν τόσο ασυνήθιστη και πάντως θα πρέπει να ήταν για την κοπέλλα ουσιαστικά αδιάφορη, «το ενδιαίτημα ημών ουδόλως ήτο αναπαυτικόν εις νοσούντα καθότι κείμενος καταγής εν τω μονώ θαλάμω της οικίας του ξενίζοντος ημάς Αλβανού, εστήριζον την κεφαλήν εις τον τοίχον. Δεξιόθεν έκειτο ο Ιωσήφ, αριστερόθεν ο Αθηναίος, τα δε οικιακά σκευή ήσαν ανηρητημένα υπεράνω της κεφαλής ημών, ώστε η θυγάτηρ του οικοδεσπότη, ούτος και οι υπηρέται αυτού κατεπάτου ημάς ερχόμενοι να λάβωσι ή αναρτήσωσι τι εις τον τοίχον...». Ύστερα κάνει μια ιδιαίτερη αρκετά εκτενή αναφορά στην κοπέλλα του σπιτιού που ήταν και η νοικοκυρά μια και όπως από την σχετική σιωπή φαίνεται, δεν υπήρχε σύζυγος του οικοδεσπότη. «Διήνυσα την ημέραν όλην κατακείμενος επί της ψιάθου πάντων δε απελθόντων εις τους αγρούς και αυτού του Ιωσήφ εξελθόντος, έμεινεν παρ' εμοί μόνη η θυγάτηρ του Αλβανού. Ήτο δε δεκαεπταετής νεάνις, αρκούντως χαρίεσσα, γυμνόπους και την κόμην έχουσα μεταλλίοις και αργυροίς νομίσμασι κεκοσμημένην. Ουδεμιάς δε με ηξίου προσοχής, αλλ' ηργάζετο ως εάν μη ήμην εκεί. Η θύρα έμενεν ηνεωγμένη, αι δε ακτίνες του ηλίου εισδύουσαι εφώτιζον μικρόν μόνον του θαλάμου μέρος. Απεκοιμώμην εκ διαλειμμάτων και εξυπνών έβλεπον την Αλβανήν ασχολουμένην εις νέαν πάντοτε εργασίαν, άδουσα γεγονυία τη φωνή ή

διευθετούσαν την κόμην και τον ιματισμόν. Ενίοτε εξήτουν «Νερό», αυτή δε φέρουσα μοι στάμνον πλήρη ύδατος εσταύρου τας χείρας περιμένουσα να αποπίω είτα με ηρώτα αν επεθύμουν άλλο τινός και επέστρεφεν εις τας συνήθεις εργασίας».

Ασφαλώς, ο πυρετός που ταλαιπώρησε τον Σατωβριάνδο δεκαπέντε ημέρες, οι δυσκολότατες συνθήκες που υπήρχαν (ακόμη και το νερό με το σταμνί του δινόταν κι όχι με κάποιο είδος ποτηριού, κάτι άλλωστε που μέχρι αργά στον αιώνα μας εξακολουθούσε να γίνεται μια και δεν υπήρχαν στην αρχή τα «τενεκάκια» κάποιας «κονσέρβας» μικρής το δοχείο και πολύ περισσότερο το γυαλί ή ο κεσές, το γυάλινο ποτήρι ή το πήλινο φλυτζάνι, η «λαγγίνα» έκανε και τις δυο δουλειές, της στάμνας και του ποτηριού), η κατάκλιση σε κάποια ψάθα χωρίς στρώμα πιθανότατα κ.λπ. δέν του επέτρεψαν περισσότερο λεπτομεριακές πληροφορίες και κάπως δικαιολογούν ακόμη και να έχει «τοιαύτην κατά της Κερατίας αποστροφήν ώστε ανυπομόνως περιέμενον την ώραν ν' αναχωρήσω» όπως γράφει ο ίδιος. Δικαιολογημένα όπως σημειώθηκε αλλά πάντως δεν μπορεί κανείς να μην διακρίνει κι αυτό το είδος της «αλαζονείας» με το οποίο οι Ξένοι περιηγητές, έκριναν την διαμονή τους στη χώρα μας, στα Μεσόγεια ιδίως πράγμα που δείχνει και πόσο ελαττωματικά μπορούσαν να εκτιμήσουν πράγματα και πρόσωπα που παρείχαν σε αγνώστους ξένους οι θεόφτωχοι αυτοί άνθρωποι των οποίων τελικά δεν συγκρατούσαν ούτε το όνομά τους.

1) Τι άφησαν όμως οι Τούρκοι σαν ξένοι στα Μεσόγεια, μπορεί με τη σειρά του να είναι ένα εύλογο ερώτημα στη συνέχεια των όσων ανέφεραν οι Ξένοι Περιηγητές. Αλλά και ποια μπορεί να είναι η απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα που θέλει πολλή έρευνα και φυσικά ξεφεύγει από τα όρια ετούτου του κειμένου με την ιδιοτυπία και την έκταση που έχει. Πάντως μπορεί να γίνουν μερικές παρατηρήσεις σε γενικές γραμμές:

α) Δεν υπήρξε καμιά επίδραση στη γλώσσα, τουλάχιστον αξιοσημείωτη. Η Τουρκική παρά την παρατήρηση του Γκιγιετέρ (ανύπαρκτου) πως ήταν μια από τις τρεις που μιλούσαν, οι άλλες δύο ήταν τα ελληνικά και μια ιδιαίτερη προφανώς τα Αρβανίτικα, δεν άφησε ίχνη σοβαρά ούτε στο λεξιλόγιο ούτε στην προφορά ούτε στον τονισμό.³ Και δικαιολογημένα άλλωστε διότι θα έπρεπε να ήταν όχι και

γνωστή ευρύτερα στην πραγματικότητα. Κατακτητές τυπικά ήσαν οι Τούρκοι, ουσιαστικά όμως οι Τουρκαλβανοί που μιλούσαν Αρβανίτικα. Και από την άποψη αυτή ασφαλώς θα υπήρξε μια μεγάλη τόνωση της γλώσσας αυτής και έτσι εξηγείται και τό ότι επιβίωσε με τόση ρώμη.⁴ Βεβαίως κάπως διαφορετικά θα τα μιλούσαν οι Τουρκαλβανοί όντας στην πλειοψηφία τους Γκέκηδες κι όχι Τόσκηδες Αρβανίτες, μα πάλι αυτό δεν θα υπήρχε λόγος να σταθεί παράγοντας επιδράσεων αξιόλογων, με την εχθρότητα από τη μια μεριά που αισθανόντουσαν για τους ξένους αυτούς Αρβανίτες οι ντόπιοι κι από την άλλη γενικά το πείσμα που χαρακτηρίζει τους Αρβανίτες στη διαφύλαξη του ιδιαιτερισμού τους.

β) Στα ήθη και στα έθιμα, βεβαίως, επίσης δεν υπήρξε καμία επίδραση. Η παρουσία των Τούρκων και των Τουρκαλβανών τελικά, απλώς υπήρξε η τυραννική των κατακτητών τους οποίους σε τίποτα δεν ζήλησαν για να μιμηθούν οι Μεσογείτες, γνήσιοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί και ενσυνείδητοι Έλληνες πατριώτες. Ο Ελληνισμός έτσι των Μεσογείτων δεν νοθεύτηκε από το Ισλάμ παρά την μακραίωνη παρουσία του στον Μεσογείτικο χώρο. Εκείνο το οποίο έμεινε είναι η ανάμνηση της σκληρότητας ώστε το Τούρκος - και να είναι συνώνυμο του κακός και να δίνεται κυρίως σαν όνομα στα μεγάλα άγρια σκυλιά, και στους εξαγριωμένους ανθρώπους.

2) Περισσότερο φαίνεται να έχουν επιδράσει οι προ των Τούρκων κατακτητές παρά το ότι λίγο παλαιότερα ακόμη επιζούσε το Καταλάν(νος) σαν συνώνυμο του Τούρκος.⁵ Δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς εύκολα αυτόν τον πραγματικό θαυμασμό για την Βενετία, που δεν είναι βέβαια καθαρά κι αποκλειστικά Μεσογείτικος μια και οι Βενετοί ήσαν και μακρύτερα. Όπως γενικά για τους Φράγκους που σύμφωνα με το παιδικό τραγούδι, θα ερχόντουσαν «να φάμε μακαρούνια με τα χρυσά πηρούνια», και που επιζεί ακόμη σήμερα.⁶ Οι Φράγκοι στην τελική συνολική εικόνα τους αντιπροσωπεύτηκαν για τους Μεσογείτες στους Σ κ λ ι ά δ ε ς και τις Σ κ λ ή ρ ε ς σε συνδιασμό και με τη γενικότερη εικόνα του αστού, που τελικά επιβλήθηκε σαν πρότυπο για μίμηση σε πάρα πολλά και πρώτα απ' όλα στη φορεσιά.⁷

Είναι εξ άλλου βεβαιωμένο πως τα κοσμήματα της Μεσογείτισσας, το κορδόνι, το ξελίκι, οι καρφώμες είχαν προέλευση από κοσμήματα Γενουάτικα, Βενετικά. Τέλος, αλλά σημαντικότερο, ορισμένα ε-

ξωκκλήσια του Μεσογείτικου χώρου, χτίστηκαν τότε με τους Φράγκους όπως η Κλίσια Φρέγκουρ στο Κορωπί π.χ., που έχει μείνει σαν τοπωνύμιο σήμερα, και άλλα έχουν ακόμη αναθήματα από αυτούς. Τοπωνύμια επίσης όπως π.χ. το Παλάτι στο Κορωπί ή το Λιέπουρι πιθανόν να προέρχονται από Φράγκους στην γενική έννοια, όπως υποστηρίζεται από μερικούς π.χ. τον Στ. Παπανικολάου στο βιβλίο του «Το Κορωπί». Δεν αποκλείεται κατά την προσωπική μου γνώμη και αυτή η λέξη Κορωπί αν πραγματικά πρέπει να γράφεται με -ο- αντί -ω- η συλλαβή -ρω να είναι μιας τέτοιας ξενικής προελεύσεως ή ξενικοποιημένη από το Κορωπίον όρος κ.λπ.

Ο Χριστιανισμός παρά την διαφορά δόγματος είχε τεράστια συννεκτική επίδραση, κάτι που δεν έχει ακόμη μελετηθεί στις πραγματικές του διαστάσεις. Ας θυμηθούμε την τόσο πρόθυμη όσο και τελικά καταστροφική βοήθεια των Μεσογείτων στον Μοροζίνι τρακόσια ολόκληρα χρόνια μετά την εγκατάσταση των Αρβανιτών στα Μεσόγεια.⁸

Ασφαλώς η παρατήρηση του Μιλχαίφερ από τους τελευταίους Ξένους Ταξειδιώτες της κατηγορίας που εξετάζουμε εδώ, πως στην Κερατιά υπάρχει «κάτι άλλο», είναι σωστή με όλο που έκανε λάθος πως μόνον εκεί έβγαινε ένα καλό κόκκινο κρασί που φτιάχνεται κατά τον ευρωπαϊκό τρόπο «για τους Ιταλούς εργάτες των Μεταλλείων του Λαυρείου». Η προσωπική μου εντύπωση ή μάλλον κάποια αόριστη αίσθηση, είναι πως πραγματικά, παλαιότερα, υπήρχε κάποια διάθεση για περισσότερη αστικοποίηση. Δεν ξέρω που μπορούμε να το αποδώσουμε αυτό. Δεν υπάρχουν, τουλάχιστον εγώ δεν έχω, συγκεκριμένα στοιχεία ότι επέδρασε η γειτνίαση με τα Μεταλλεία του Λαυρείου και αργότερα με το ίδιο το Λαύρειο με τον προσφυγικό εργατικό πληθυσμό του. Πάντως φαίνεται λογικό να επέδρασε σε αυτό η παρουσία Γάλλων, Ιταλών και μαζί κι Ελλήνων μεγαλοαστών και επιστημόνων που είχαν σχέση με τα Μεταλλεία. Είναι ένα θέμα που αξίζει να ερευνηθεί.⁹

Αν όμως ο Μιλχαίφερ βρήκε αυτό το «κάτι άλλο» στην Κερατιά και άφησε να υπονοηθεί η επίδραση των Ιταλών, στο Μαρκόπουλο υπήρξε το «κάτι άλλο» επίσης, κι εδώ δεν μπορεί να αποδοθεί άμεσα σε ξενική επίδραση, του τύπου Κερατέας. Ο πλούτος της Βραώνας, η εγκατάσταση κρατικών υπηρεσιών, συμβολαιογραφείου π.χ. αλλά

και η εμφάνιση άξιων πολιτών που έγιναν επιστήμονες και από πολύ ενωρίς αναμίχθηκαν στα κοινά με ευρύτερες διασυνδέσεις με τον πολιτικό και μεγαλοαστικό κόσμο της Αθήνας, είχαν επίδραση σε πρώιμη αστικοποιημένη αντίληψη της ζωής και με θετικά αλλά και με μερικά αρνητικά στοιχεία. Αυτό το «καλέ» αντί «μωρέ» που έλεγαν οι Μαρκοπουλιώτισσες στις προσφωνήσεις τους, οι Μαρκοπουλιώτικες δίπλες, η επιμέλεια στη φορεσιά και στην συμπεριφορά, από κάπου πήγαν βέβαια. Και εδώ χρειάζεται ειδικότερη έρευνα ασφαλώς.¹⁰

Υπάρχει και μια άλλη κατηγορία Ξένων, Ελλήνων και Αλλοδαπών, με την οποία πρέπει εντελώς ιδιαίτερα να ασχοληθεί η έρευνα. Πρόκειται για τους μεγάλους γεωκλήμονες οι οποίοι κατείχαν την περιοχή. Ο Κ. Πρίφτης έδωσε μια καλή πραγματικά εικόνα με την ανακοίνωσή του στην περασμένη Συνάντηση. Το Χαρβάτι στην δεκαετία του 1843 - 1853.¹¹ Είναι γνωστό άλλωστε πως το Κορωπί επίσης άλλαζε χέρια και θέση από την Μονή Πεντέλης, τον Λογοθέτη κ.λπ. Ο Μελισσοουργός, ο Καρελάς, ο Σκουζές, ο Καμπάς κ.λπ. κατείχαν άλλα τμήματα. Με το προσωπικό τους όλοι αυτοί κυρίως που ερχόταν σε άμεση επαφή με τον κόσμο, ασφαλώς διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στην αλλαγή της ζωής των Μεσογειτών, αλλά είναι πολύ δύσκολο να εντοπίσει κανείς συγκεκριμένα σε τί, και πώς γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία ειδικής αναφοράς. Μόνον μεμονωμένες περιπτώσεις που είχαν εντυπωσιάσει ιδιαίτερα όπως π.χ. ο γάμος κάποιου διευθυντού των αγροτικών επιχειρήσεων ξένου γεωκλήμονος στην περιοχή Μαρκοπούλου, αστού, καλλιεργημένου, καλής οικογενείας κ.λπ. με κάποια Κατερίνα που αποτελούσε υπόδειγμα αναξιοπρεπούς γυναίκας στο Μαρκόπουλο. Στις περιπτώσεις όμως αυτές καμιά θετική επίπτωση, γενικότερη, δεν υπήρξε. Άλλωστε σπάνιες ήσαν και οι σύζυγοι έφευγαν από το χωριό.

Στους Ξένους αυτούς πρέπει να προστεθούν αρκετοί Αλλοτοπίτες που ερχόντουσαν σε επαφή με τους Μεσογειίτες για διάφορους λόγους. Είχα ακούσει παλαιότερα μια πανέξυπνη ηλικιωμένη Μαρκοπουλιώτισσα, την Πασίνα, να μιλά για τους ρομαντικούς περιπάτους του ποιητή Σπ. Ματσούκα και τις συνομιλίες μαζί της ενώ πολιτικοί επισκεπτόντουσαν τα Μεσόγεια για να ζητήσουν ψήφο κ.λπ.¹² Τέλος ένας ξένος επισκέπτης που ερχόταν όμως σε στενή επαφή κι όχι μόνο καθαρά επαγγελματική ήταν και ο «έμπορας» του κρασιού. Ένα πρό-

σωπο που δεν ανήκε συνήθως σε ανώτερο κοινωνικοπολιτιστικό επίπεδο αλλά που δημιουργούσε πολλαπλές σχέσεις, κουμπαριές, φιλίες, έκανε οικονομικές διευκολύνσεις, συχνά τοκογλυφικές με τις προαγορές του μούστου κ.λπ. αλλά που σαν αστός έφερνε κάποιο άλλο τρόπο ζωής και ίσως και σκέψεις.

Για τον έμπορα και πώς τον είχαν στις καρδιές τους οι Μεσογειίτες που με τόση χαρά έφταναν ύστερα από τόσες αγωνίες και κόπους στον τρυγητό και συνέχιζαν τα βάσανά τους στη διάθεση του μούστου, ένα πανηγύρι πραγματικό με ανάμικτη χαρά κι αγωνία, ικανοποίηση και απογοήτευση, αξίζει μια μονογραφία που την υπόσχομαι. Άλλωστε το κρασί δεν ήταν το μόνο προϊόν μας. Η Βραύνα με τα κηπευτικά, ασφαλώς θα διεύρυνε τον κύκλο των εμπορών.

B

Γενικότερα οι Αλλοτοπίτες, Έλληνες στην καταγωγή και την εθνική συνείδηση, ανήκουν σε μια άλλη κατηγορία Ξένων. Το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμά τους και η διάρκεια της παραμονής τους στα Μεσογειίτικα χωριά, ήταν διαφορετικά και γι' αυτό και διαφορετικός ο βαθμός και ο τρόπος όπως και το σημείο που επέδρασαν, στη Μεσογειίτικη ζωή.

Το επάγγελμα ήταν βασικά ο λόγος της παρουσίας τους εδώ. Είχαν κάποιες ειδικές γνώσεις και κάποιο συγκεκριμένο επαγγελματικό - οικονομικό σκοπό να βρίσκονται στα Μεσόγεια. Από όσα στοιχεία μπόρεσα να συλλέξω ενεργοποιώντας προσωπικές παιδικές μνήμες αλλά και σημειώνοντας τα όσα πολύτιμα, αφού αναφερόντουσαν σε πρόσωπα και πράγματα των τελευταίων δεκαετιών του περασμένου αιώνας, άκουσα από συγγενείς και φίλους πολύ ηλικιωμένους, σχημάτισα μια εικόνα γενική για τους Αλλοτοπίτες στα Μεσόγεια, για το λόγο της παρουσίας τους εδώ.

Σε δύο βασικές κατηγορίες πρέπει να κάνουμε την κατάταξή τους: α) Στους κρατικούς υπαλλήλους και γενικά εκείνους που είχαν κάποια συγκεκριμένη αποστολή με κρατική έγκριση, άδεια κ.λπ. β) Στους ελεύθερους επαγγελματίες οι οποίοι πρόσφεραν τις ειδικές γνώσεις και ικανότητες για βιοπορισμό τους. Σχεδόν αποκλειστικά επρόκειτο για επαγγελματίες οι οποίοι κάλυπταν την πλήρη έλλειψη ή

σοβαρή ανεπάρκεια σε υπηρεσίες και αγαθά τους Μεσογείτες.

Η γειτνίαση με την Αθήνα αναμφίβολα ήταν σημαντικότετος παράγοντας που επέδρασε πολλαπλά στην παρουσία και των δύο αυτών κατηγοριών Αλλοτοπιτών. Για την πρώτη κατηγορία των κρατικών Υπαλλήλων, είναι το γεγονός πως η οργάνωση του Κράτους, φυσιολογικά κάλυπτε πρώτα την κοντινότερη στην Αθήνα περιοχή, έντονα. Και, αν οι Ξένοι Ταξειδιώτες, βρισκόντουσαν αρκετά ψυχρά στον χώρο των Μεσογείων και λιγότερο αλλά όχι σπάνια της Λαυρεωτικής, αυτό οφειλόταν στην γεωγραφική θέση τους, γύρω και κοντά στην Αθήνα με το μέγα αρχαίο μεγαλείο της και φυσικά το ενδιαφέρον της αλλά και στη γειτνίαση των Μεσογείων με τη θάλασσα που αποτελούσε πέρασμα για τις αντίπερα χώρες, για τους Έλληνες Αλλοτοπίτες η Αθήνα ήταν το πραγματικό κέντρο που καθόριζε την ακτίνα της επαγγελματικής τους εξαπλώσεως. Με την απελευθέρωση της Ακροπόλεως και την μεταφορά της πρωτεύουσας του Κράτους στην Αθήνα στα 1834 παρατηρήθηκαν φυσιολογικά έως ένα σημείο, αλλά και εντυπωσιακά μεγάλες πληθυσμιακές αυξήσεις στην ίδια την Αθήνα όπως και στα Περίχωρα. Η Αθήνα δεν είναι πια το «χωριό» με τα 1200 - 1300 σπίτια του Μπάυρον αλλά η πόλη του Όθωνος με την πληθώρα της ποικιλίας των ανθρώπων όπως δίνεται από τον Μάουρερ.¹³ Από όλες τις περιοχές ελευθερωμένες και αλύτρωτες παρατηρείται μια διάθεση εγκαταστάσεως στην περιοχή, ενώ οι Αγωνιστές που έμεναν τώρα άνεργοι, πιέζουν διότι πιέζονται οι ίδιοι, να εξεύρουν τα μέσα επιβιώσεώς τους.

Οι Μεσογείτες παράλληλα με βάση τις ίδιες τους τις δυνάμεις και χάρις στο θαυμαστό κοινοτικό σύστημα που εφαρμόζουν, πραγματοποιούν έξοχη και μοναδική άνοδο, με τεράστια άλματα προόδου.¹⁴ Τα χωριά των Μεσογείων οργανώνονται και αξιοποιούν τέλεια όλες τις δυνατότητες που τους προσφέρει η ίδια τους η γη, ο τόπος τους και η γειτνίαση με την Αθήνα. Οι συναλλαγές αποκτούν νέο κύρος, ισχυροποιούνται μέσα στις κρατικές κατοχυρώσεις, διότι με εξυπνάδα και υπακοή στους νόμους, οι φιλειρηνικοί και δημιουργικοί Μεσογείτες ταχύτατα αναπτύσσονται σε έννομα πλαίσια. Είναι χαρακτηριστική η πληθώρα των δημοσίων εγγράφων, των συμβολαιογραφικών πράξεων που βρίσκονται στα αρχεία του Κράτους για τις αστικές δικαιοπραξίες από τη μια αλλά και οι συμφωνίες ιδιωτών - Κρά-

τους για την εκκαθάριση του τόπου από τους ληστές, που, για μια ακόμη φορά σημειώνεται, δεν είναι Μεσογείτες χωρικοί.¹⁵ Αυτή η ανάπτυξη έχει ευρύτερα αποτελέσματα και αμφίπλευρα για Μεσογείτες και παρουσία Αλλοτοπιτών.

Οι Μεσογείτες ήσαν ανοιχτοί για περισσότερες υπηρεσίες και αγαθά που δεν μπορούσαν να καλύψουν με δικές τους δυνάμεις και όπως θα αναλυθεί, ποτέ, ορισμένα από τα αγαθά αυτά δεν θέλησαν να καλύψουν μόνοι τους αλλά για παρά πολύ χρονικό διάστημα, μέχρι τώρα που γενικά η αγορά έχει οργανωθεί ευρύτερα με τη βιομηχανική ανάπτυξη και το εμπόριο, στηρίχτηκαν στους Αλλοτοπιτες. Επίμονα ακολούθησαν τον οικονομικό νόμο της επιλογής του πλέον συμφέροντος ή νομιζόμενου συμφέροντος επαγγέλματος. Εξ άλλου μερικά επαγγέλματα δεν μπορούσαν από λόγους φυσικού περιβάλλοντος να αναπτυχθούν, π.χ. ο Ντερστελιάρης, ο νεροτριβάς, διότι δεν υπάρχουν τρεχούμενα ορμητικά νερά αρκετά. Μερικά από τα επαγγέλματα που σημείωσα να ασκούνται κυρίως από Αλλοτοπιτες μέχρι αργά την εποχή μας, στο Κορωπί, είναι: Του Γανωτζή, Φαρνατζή, Χρυσοχού, Μικροπωλητή, Έμπορου υφασμάτων πλανόδιου (πραμματευτή), Πλανόδιου Παγωτατζή, Καστανά,¹⁶ Στραγαλά, Κουλουρτζή, Βαρελά, Φούρναρη, Ζωγράφου - Προσωπογράφου (οι προσωπογραφίες αρκετά διαδεδομένες τον περασμένο αιώνα για τους προύχοντες)¹⁷ Ζωγράφου - Αγιογράφου, Φραγκοράφη, Παπλωματά, Υφαντή, και Πλανόδιου Φωτογράφου στους οποίους οφείλουμε πάρα πολλά μια και κοντά όπως ήσαν ερχόντουσαν με κάθε ευκαιρία από την Αθήνα και έχουμε έτσι έξοχες και πολυτιμότες φωτογραφίες από τον περασμένο αιώνα, Μπαρμπέρηδες που κούρευαν αλλά κόβανε και βεντούζες, ρίχνανε και βιζικάντια και παράλληλα παίζανε και κάποιο όργανο.¹⁸ Ηλεκτρολόγοι λίγο αργότερα, υποθέτω οι πρώτοι Υδραυλικοί (δεν γνωρίζω καλά) και κυρίως Χτίστες που ήσαν μαζί και ξυλουργοί οικοδομών, που επονομάζονταν και Κιούσηδες αποκλειστικά Ηπειρώτες από την Κιουσερία, την περιοχή δηλ. της Κορυτσάς. Φυσικά οι Γύφτοι φέρναν τα κόσκινα, τους μύλους του καφέ, τα άλογα, τα μουλάρια και γαιδούρια κάνοντας τον ζωέμπορα. Ελληνοράφη δεν άκουσα κανέναν εκτός από ορισμένους που έφτιαχναν μόνον ένα κομμάτι της φορεσιάς, τις Κατσούλες. Ξένος όπως δείχνει το όνομα Θηβαίος ήταν κι ο Κοφινάς.

Από αυτούς αρκετοί ήσαν απλώς εποχιακοί ή περαστικοί για όσο διάστημα το καλούσαν οι δουλειές τους. Οι φωτογράφοι π.χ. ερχόντουσαν για τα Πανηγύρια κυρίως, άλλοι όπως παγωτατζήδες, καστανάδες άλλαζαν είδος ανάλογα με την εποχή αλλά έμεναν πολύ καιρό, σχεδόν ολοχρονίς. Ήσαν Ηπειρώτες και Θεσσαλοί. Ηπειρώτης ήταν κι ο Κυρ Κώστας που είχε μόνιμα εγκατασταθεί στο Κορωπί αλλά γύριζε και στ' άλλα χωριά, και πουλούσε έμπλαστρα και φάρμακο για τους κάλους. Νησιώτικες κι αργότερα και Μικρασιάτικες κομπανίες εξ' άλλου συμπλήρωναν τις μουσικές ανάγκες μια και οι γάμοι γινόντουσαν σε ορισμένη περίοδο Κυριακή και γιορτή και γι' αυτό πέφτανε πολλοί μαζί έτσι ώστε να μην επαρκούν οι ντόπιοι οργανοπαίχτες¹⁹. Εγκατάσταση είχαμε και Μικρασιατών και Αρμενίων. Ξεχωριστά είδη πολύτιμα για τις γυναίκες όπως μαντήλια ή μπόλιες φέρνανε Κουλουριώτισσες και Υδραίες.²⁰ Οι Κουλουριώτες και των δύο φύλων ερχόντουσαν και σαν εργάτες στα αμπέλια, κυρίως στον τρυγητό.

Μερικοί άπλωναν τις δουλειές τους και στα γύρω χωριά. Συνήθως ξεκινούσαν από το Κορωπί, γιατί ήταν μεγαλύτερο με περισσότερη πελατεία και περισσότερο αναπτυγμένο, διότι εκεί ήταν και οι διάφορες κρατικές υπηρεσίες και εκεί ιδρύθηκε και λειτούργησε το πρώτο ελληνικό σχολείο και το Γυμνάσιο. Ήταν και τυπικά παραμένει πρωτεύουσα του Δήμου Κρωπίας των Μεσογείων. Το γεγονός όμως πως Δήμαρχος δεν ήταν αρχικά υποχρεωτικά μόνον Κορωπιώτης, ενίσχυε πολύ τη δύναμη και των άλλων χωριών. Οι Αλλοτοπίτες αυτοί πρόσφεραν πολλά στους Μεσογείτες και μάλιστα μακροχρονικά. Ιδιαίτερα εκείνοι οι τεχνίτες που εγκαθίστανταν μόνιμα, διότι έχοντας ανάγκη βοήθειας, έπαιρναν σαν βοηθούς - μαθητές ντόπιους. Έτσι αν δεν κάνω λάθος στη λεπτομέρεια έχουμε στο Μαρκόπουλο την έξοχη χρυσοχοΐα του Αλαγιάννη που ήταν Πελοποννήσιος όπως λένε οι Αλαγιάννηδες και την σχέση του με τον Ζολώτα που νομίζω ήταν ξένος μεν και αυτός αλλά μαθητής του. Στα Καλύβια έχουμε την εγκατάσταση του Γ. Μιχόπουλου που η καταγωγή του ήταν από την Σύρο και επαγγελλόταν τον μαντηλά - σταμπωτή. Κάπως έτσι είχε γίνει στο Κορωπί και με τους Μελέτηδες που ήταν σιγουνάδες²¹ και κατάνονταν από την Μάντρα της Αττικής, τον Σκόντρα που επονομαζόταν και Ντουφεξής από το επάγγελμά του κ.λπ. Όπως εξ' άλλου απο-

δεικνύεται από τα επώνυμα Θηβαίος, Στουριώτης, Μωραΐτης, Τσάκωνας, Μενιδιάτης, Βιλλιώτης, ίσως το Πολίτης, Μεθενίτης κ.λπ. υπήρξε εγκατάσταση στα χωριά από τα αναφερόμενα σαν τόπο προελεύσεως και μάλιστα από αρκετά ευρεία γεωγραφική έκταση. Φυσικά πολλές νύφες κι ελάχιστοι γαμπροί ερχόντουσαν από όλη την Αττική, Μαραθώνα, Κιούρκα, Βίλλια, Μέγαρα κ.λπ.²²

Η πιο ενδιαφέρουσα όπως νομίζω κατηγορία Ξένων ήσαν οι Αλλοτοπίτες που είχαν διοριστεί από το Κράτος για κάποια υπηρεσία, γνωστοί με το όνομα Υπάλληλοι στην ευρύτερη έννοια βέβαια.

Οι Άνθρωποι αυτοί είχαν πρώτα απ' όλα πνευματικό και πολύ συχνά κοινωνικό επίπεδο υψηλότερο από τους πολλούς εγχώριους.

Η προνομιακή θέση των Μεσογείων με την γειτνίαση των Αθηνών, προσήλκυε υπαλλήλους οι οποίοι από καταγωγή είχαν κι αυτοί προνόμια. Έτσι ακούγονται ονόματα γνωστών αγωνιστών και προυχόντων²³ οι οποίοι τα είχαν δώσει όλα στον Αγώνα της Απελευθερώσεως και τώρα ζητούσαν τρόπο αποκαταστάσεως των παιδιών τους με το να υπηρετούν σαν κρατικοί υπάλληλοι σε θέσεις των Μεσογείων. Οι άνθρωποι αυτοί, έχοντας ξεχωριστή δύναμη και περιβεβλημένοι το γόητρο του επαγγέλματός τους, αστική νοοτροπία, ας την ονομάσουμε έτσι αφού είχαν κάποια άλλη μόρφωση και είχαν προσεταιρισθεί τον αστικό τρόπο ζωής με κάποιες σπουδές τους ή απλώς ασχολίες τους, στεκόντουσαν βασικά απόμακροι από τις λαϊκές μάζες, αγρότες, ποιμένες και απλούς μικροτεχνίτες, περισσότερο από τους άλλους ξένους, τουςπραματευτές, γυρολόγους και διάφορους μικροτεχνίτες Αλλοτοπίτες, οι οποίοι αντίθετα ερχόντουσαν σε μεγάλη επαφή, ζούσαν με τον ίδιο τρόπο με τον πολύ κόσμο, από τα ίδια τα πράγματα, και τελικά αφομοιώνοντουσαν με τους ντόπιους, ολοκληρωτικά και δεν ξεχώριζαν σε τίποτε. Αυτό βέβαια είχε σαν αποτέλεσμα από την μια μεριά οι αφομοιωμένοι αυτοί ξένοι να μην αποτελούν πρότυπα πολύ γρήγορα παρά μόνον στο επαγγελματικό πεδίο κι αυτό αχνά, μια και η κατανάλωση νέων ειδών ανέσεως ήταν περιορισμένη στα αδύνατα οικονομικά δεδομένα της εποχής. Αντίθετα οι Υπάλληλοι, ήσαν οι αστοί, οι Σκλιάδες που αποτελούσαν ξεχωριστή τάξη, την διαφορά και ποιότητα της οποίας αν και με κάποια υπερβολή και αίσθημα ζηλοτυπίας, είχαν πολύ έντονα συνειδητοποιήσει οι λαϊκές μάζες.

Ωστόσο η προσφορά των Ξένων αυτών ήταν σημαντικότερη. Στην πραγματικότητα, οι Υπάλληλοι, ήσαν φτωχοί βιοπαλαιστές, η περίφημη προέλευσή τους όχι και τόσο διαφορετική όσο φαινόταν πάντοτε, και γι' αυτό και κατανόηση ήταν φυσικό να έχουν και προσεγγίσεις να γίνονται πάρα πολύ συχνά με όλους, και με τον έμμεσο αυτό τρόπο να μεταγγίζεται σιγά σιγά ένας άλλος τρόπος σκέψης και ζωής, ακόμη και περισσότερο αστικοποιημένος, που εθεωρείτο και ήταν στην πραγματικότητα περισσότερο εξελιγμένος. Και αυτό γινόταν άλλοτε πιο άμεσα κι άλλοτε με πιο έμμεσο τρόπο. Οι Νοικοκυραιοί των χωριών, οι πλούχοντες, δημιουργούσαν όχι απλώς καλές κοινωνικές σχέσεις με τους Υπαλλήλους αλλά ακόμη και στενές φιλίες. Δίνανε τις κόρες τους για συζύγους πολύ ευχαρίστως «για να ζήσει το κορίτσι σαν κυρία» όπως έλεγαν χαρακτηριστικά, και γενικά γνωρίζοντας πρόσωπα και πράγματα έφερναν σε επαφή τους φτωχότερους και πιο αδύνατους κοινωνικά με αυτούς, για πολλούς λόγους. Οι κουμπαριές δεν έλειπαν φυσικά.

Υπήρχε όμως κι ένας πρόσθετος λόγος για στενότερη και συχνότερη επαφή αυτής της τάξεως με τους γηγενείς. Το γεγονός πως υπήρχε μια έμφυτη διάθεση των Μεσογειτών (όπως σημείωσα και στην ανακοίνωση της Β' Επιστ. Συν., Από το Έθνος της Μεσογείτικης Ζωής) να μορφώνουν τα παιδιά τους κι έτσι έχουμε πρώιμα Γιατρούς, Δικηγόρους, Δασκάλους και Δασκάλισσες ακόμη, Χημικούς, Φαρμακοποιούς, Μηχανικούς κ.λπ. πράγμα που ακόμη βοηθά την εγκατάσταση των άλλων Ξένων με επαγγέλματα²⁴ που συμπληρώνουν τις ανάγκες και κάνουν πληρέστερη την παροχή υπηρεσιών π.χ. ενός «Γιατρού φαρμακοτρίφτη» όπως του Ναυπλιώτη Καμαριώτη στο Κορωπί. Είναι αυτονόητη η πλουσιότητα και ευεργετική επίδραση σε ολόκληρη σειρά, κοινωνικών και οικονομικών πραγμάτων, πολύ περισσότερο αν λάβει κανείς υπ' όψη ότι πολλοί από τους αστούς αυτούς προέρχονταν και ανήκαν σε οικογένειες κάποιου υψηλού κοινωνικού επιπέδου, όπως σημειώθηκε πιο επάνω και συνεπώς είχαν διασυνδέσεις και γνωριμίες με ανθρώπους κάποιας ισχύος.

Η προσωπική μου εκτίμηση δίνει περισσότερο βάρος στις Αλλοτοπίτισσες Γυναίκες, στις Σκλήρες, τις γυναίκες της κατηγορίας αυτής που συνόδευαν σαν σύζυγοι ή μέλη της οικογενείας τους Υπαλλήλους, αλλά και στις διάφορες Γραμματοδιδασκάλισσες²⁵ ή Δασκά-

λες Χειροτεχνημάτων.²⁶ Είναι και η πιο δύσκολη κατηγορία να κριθεί πόσα θετικά και ακόμη πόσα αρνητικά πρόσφερε στις Αγρότισσες Μεσογειτίσσες με την απλή, την ασκητική σχεδόν ζωή τους. Μπορεί νομίζω, να έχει εδώ μια εικόνα όλων των θετικών και αρνητικών στοιχείων που δημιούργησαν τον προβληματισμό για την Παιδεία της Γυναίκας μεταπελευθερωτικά. Το ιδανικό που είχε σχετικά για την Γυναικεία Παιδεία η τότε εποχή, ήταν «ουδέν άλλο επιδιώκεται δια του Νομοσχεδίου (του Θεοτόκη το 1887) ή η επίσημος αναγνώρισις της αδυναμίας της Γυναίκας προς οιαδήποτε ανωτέραν πνευματικήν ανάπτυξιν και ο εις το μαγειρείον και την Εκκλησίαν αποκλεισμός αυτής» όπως έγραφε η Καλιρρόη Παρέν στην Εφημερίδα των Κυριών Α/30 1887 και Α/41 1887. Αυτό βέβαια δεν είχε εμποδίσει πρώιμα να υπάρξει εκπαίδευση Ανωτέρα και Ανωτάτη με το Αρσάκειο, Πανεπιστήμιο κ.λπ.

Υπάρχει όμως αμφισβήτηση για την πραγματική αξία, την χρησιμότητα γενικότερα της παιδείας των Διδασκαλισσών, που επικεντρωνόταν ακριβώς στο μαγειρείο και την εκκλησία. Αλλά το μαγειρείο δεν είναι και εκείνο που εννοούμε σήμερα, διαιτητική - μαγειρική. Μέγα μέρος της παιδείας καταλάμβανε το κέντημα και μια χειροτεχνία ουσιαστικά όχι μόνον άχρηστη αλλά και επιζήμια άλλωστε. Διότι, ωθούσε στην κατανάλωση πολύ χρόνου για έργα πολυτελείας, και πάντως δεν έδινε πολλές δυνατότητες στην πνευματική ανάπτυξη. Από την άλλη μεριά, ορισμένα πράγματα όπως η πλεκτική και η ραπτική ήταν χρησιμότερες για την νοικοκυρά. Οι Αλλοτοπίτισσες που ερχόντουσαν στα Μεσόγεια κατά κανόνα ήξεραν γράμματα, είχαν σαν αστές περισσότερη γνώση χειροτεχνίας, ραπτικής, και γενικά μια καλλιέργεια περισσότερο αστική που αντανακλούσε στην συμπεριφορά τους.²⁷

Είχαν αστικούς τρόπους και οπωσδήποτε ήξεραν περισσότερα πράγματα που κάνουν πιο ευχάριστη πιο άνετη κι ακόμη πιο αποδοτική - παραγωγική τη ζωή για την οικογένειά τους. Φυσικά οι Δασκάλες είχαν τα πρωτεία στις γνώσεις.^{27α} Μπορεί κανείς να φανταστεί τη διαφορά όταν η στάχτη και η αλυσίβα ήταν το μόνο μέσο καθαρισμού κι έλεγαν: Δεν χρειάζεται σαπούνι (που κι αυτό το έφτιαχναν μόνες τους από μούργα του λαδιού) θέλει μόνον τρίψιμο κάτι για να καθαριστεί. Αν σκεφτεί ακόμη πως έλειπε το σιδέρωμα.²⁸

Αναμφίβολα έτσι οι Αλλοτοπίτισσες αυτές έδωσαν άμεσα σαν Δασκάλες αλλά και σαν απλές παρουσίες μέσα σε καθαρά αγροτικές κοινωνίες μαθήματα αστισμού, που τελικά ήσαν πολλά από αυτά επωφελή. Διότι η αυστηρή αντίληψη διαβίωσης των Μεσογειτισσών, φαίνεται πως κράτησε τα καλύτερα στοιχεία και ακόμη μάλλον βοήθησε ώστε εκεί που ήταν το αδύνατο σημείο της Μεσογειτικής κοινωνίας η υπερπολυτέλεια και κυρίως η περιττή εργασία καθαρά κεντητική στην γυναικεία φορεσιά, να απλουστευθεί.

Έχω αναφερθεί στις επιδράσεις του αστισμού γενικότερα σε άλλες εργασίες και σταματώ εδώ.

Ακόμη δεν πρέπει να παραληφθεί στην απαρίθμηση των Αλλοτοπιτών, χωρίς να γίνει μνεία ενός εντελώς ανεξερευνητου χώρου, αυτού της Εκκλησίας. Δυστυχώς δεν υπάρχουν στοιχεία, όμως από όσα γνωρίζουν πολλοί για τη ρίζα της οικογένειάς τους, εντυπωσιάζουν για τους Αλλοτοπίτες ιερείς και γεννούν υποψίες Φιλικής Εταιρείας, σαν αιτίες της παρουσίας τους εδώ.²⁹

Και όλα αυτά βεβαίως καλά και πραγματικά. Δεν πρέπει όμως να περάσει απαρατήρητο πως οι Μεσογειτες πήγαιναν συχνά στην Αθήνα και είχαν πάντα μεγάλη επικοινωνία με τους Αθηναίους. Ο ανεπανάληπτος Παπαδιαμάντης μας έχει δώσει σύντομες αλλά έξοχες περιγραφές, όχι μόνον επισκέψεων Αθηναίων στα χωριά αλλά και αντίστροφα. Και άλλοι όμως όπως ο Καμπούρογλους, ο Αλ. Γέροντας έγραψαν σχετικά.

Εκεί όμως στην Αθήνα, πολλοί υπέφεραν πραγματικά και δεν έβλεπαν την ώρα να ξαναγυρίσουν στα χωριά.³⁰ Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως δεν αγαπούσαν και δεν θαύμαζαν τα «μάγια της Αθήνας». Οι Μεσογειτισσες δεν δίστασαν να κεντούν στα πουκάμισα και τα φούντια τους τα φωτισμένα παράθυρα της Αθήνας καθώς και τα όμορφα ελικοειδή στολίδια του σιδερένιου εξώστη, όπως λεπτομερώς σημείωσα στη «Φορεσιά της Μεσογειτισσας».

Μία όμως εντελώς ξεχωριστή και με ιδιαίτερη σημασία ομάδα Αλλοτοπιτών χρειάζεται να την δούμε με περισσότερη προσοχή. Είναι οι νομάδες βοσκοί, οι Σαρακατσαναίοι που τελικά εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα Μεσόγεια και τις ακτές τους, όπως και στον χώρο της Λαυρεωτικής.

Ολόκληρη η Αττική, είναι από παλιά καλός βοσκότοπος κυρίως

για χειμαδιά. Ήπιο κλίμα, χαμηλά βουνά και μάλλον ράχες (χαρακτηριστική η έκφραση ρέχζετε αντί μάτζετε κι από τους παλαιότερους) τα παράλια με χλόη και δασωμένες όχι πάρα πολύ πυκνά τις πλαγιές τους, αρκετός τόπος ακόμη για βοσκή γενικά, επέτρεψαν και κάποια εγχώρια κτηνοτροφία να αναπτυχθεί και για μεγαλύτερες μονάδες χρησίμευε για χειμαδιό κυρίως.

Από τους Ξένους Ταξιδιώτες, έχουμε τις περιγραφές των τόπων, στους οποίους συχνά, είδαν να βόσκουν άλλοτε περισσότερα κι άλλοτε λιγότερα ζώα, κάτι που ακόμη και σήμερα σε πολύ βέβαια μικρότερο αριθμό, δεν λείπει, με όλη την ριζική μεταβολή της οικονομίας και τη στροφή σε άλλες καλλιέργειες και σε άλλο τρόπο οικονομικής δραστηριότητας. Δεν έχουμε όμως καμιά μαρτυρία για τα Μεσόγεια αλλά και για ολόκληρη ίσως την Αττική, σαν αυτή του Εβλιά Τσελεμπή που μιλά για πολλές χιλιάδες πρόβατα, αρνιά, κατσίκες, βόδια και μουλάρια, τα οποία γυρίζουν χωρίς καν φύλακα στις εκτάσεις της περιοχής Μοναστηρίου στη Μακεδονία (1667). Ο R. Chandler στα 1765, λέει για πολλούς Μεσογείτες, «είναι τσοπάνηδες. Ζουν στα βουνά, τις λαγκαδιές και τις πεδιάδες ανάλογα με τις εποχές άλλοτε σε κανονικά κονάκια ή καλύβες φτιαγμένες με κλαδιά δέντρων. Φυλάνε τα κοπάδια σε ανοιχτά μέρη ή φροντίζουν τα πρόβατα και τα γίδια στα μαντριά. Φτιάνουν βούτυρο και τυρί και το πουλούν στην πόλη». Λίγες δεκαετίες αργότερα, κατά την επανάσταση ο M. Reybaud σημειώνει για το Πόρτο Ράφτη «οι τσοπάνηδες που έβοσκαν τα γίδια τους». Ο Σατωβριάνδος, μιλάει επίσης για αγρούς «στους οποίους βόσκουν χοίροι, όνοι, ίπποι και λίγες δαμάλεις, ενώ επάνω στα βουνά βλέπει κανείς κοπάδια αιγών και προβάτων». Τέλος για να συντομεύουμε, στα 1837, ο C. Wordsworth λέει «από μακριά, βλέπουμε πού και πού μερικούς βοσκούς με τα πρόβατα τους». Είναι εξ άλλου γνωστό, πώς μετεπαναστατικά, επικρατούσε και το σύστημα της ομαδικής βοσκής, με την ανάθεση σε επαγγελματίες βοσκούς που διέθεταν κάποιο σημαντικό αριθμό αιγοπροβάτων, ενός μικρού αριθμού ιδιοκτητών που δεν μπορούσαν για κάποιο λόγο να ασχοληθούν με τη βοσκή. Σε ολόκληρο το χώρο επίσης, βρίσκονται τοπωνύμια «Κοπρισιές» του α ή β χωρικού, ο οποίος είχε αναπτυγμένη κάπως την κτηνοτροφία και διέθετε και χώρο για το σκοπό αυτό, είχε μαντρί με άλλα λόγια.

Αυτή η μεγαλύτερη ή πιο περιορισμένη κτηνοτροφία, συνεχίστηκε μέχρι και λίγες δεκαετίες πριν σε μεγάλη έκταση και τούτο παράλληλα με την γεωργία που αναπτύχθηκε βαθμιαία έως ότου και τελικά επεκράτησε. Χαρακτηριστικά, το επάγγελμα που σημειώνεται στα συμβόλαια των συμβαλλομένων είναι σε εντυπωσιακό αριθμό «γεωργοκτηνοτρόφος», χωρίς να σημαίνει πως και αναγραφόμενος απλώς σαν γεωργός ή κτηματίας, δεν είχε και κάποιο αριθμό ζώων να τρέφει και να εκμεταλλεύεται ακόμη.

Οι Σαρακατσάνοι είχαν αρχικά όπως φαίνεται εγκατασταθεί έξω από τα χωριά, έχοντας ιδρύσει τις στάνες τους ή κονάκια, κι αυτό για λόγους πρακτικούς κυρίως αλλά και ειδικότερα ίσως από έλλειψη κατάλληλης γαιοκτησίας για μόνιμη κατοικία μέσα στα χωριά. Βρισκότουσαν φυσικά σε επαφή με τους χωρικούς αλλά δεν ήταν δυνατόν από τα ίδια τα πράγματα να επηρεάζουν σε τίποτε. Έχοντας έναν παράλληλο και μαζί ιδιότυπο τρόπο ζωής που προσαρμοζόταν σε διαφορετικές οικιστικές συνθήκες, έχοντας επίσης μια φορεσιά γυναικεία που δεν την ζήλεψαν καθόλου οι Μεσογειτίσες και γιατί δεν τους άρεσε προφανώς αλλά και γιατί η παράδοση στο θέμα αυτό ήταν ανασταλτικός παράγων σε αλλαγές και μάλιστα αδικαιολόγητες, δεν είχαν να δώσουν τίποτε. Άλλωστε ήταν μια πολύ μικρή μειοψηφία η οποία και αυτή με τη σειρά της κράτησε μέχρι και τον Β. Παγκόσμιο Πόλεμο τις ιδιοτυπίες της επίμονα μπορεί να πει κανείς, αλλά τα κοινά σημεία ήταν πολύ ισχυρότερα, όπως η ελληνική γλώσσα, η Ορθοδοξία και τέλος τα κοινά σε μεγάλο βαθμό συμφέροντα συνετέλεσαν στην πλήρη τελικά αφομοίωσή τους με τους παλαιότερους Μεσογειίτες.

Διαφορές υπήρχαν βεβαίως και συχνά έφταναν σε έριδες. Όμως είναι χαρακτηριστικό πως τελικά όλα μπορούσαν να διευθετηθούν μέσα στο πλαίσιο του νομικού καθεστώτος και της καλής θέλησως. Ήταν φυσικό, τα ποιμνία να προκαλούν ζημιές βόσκοντας αρκετά ελεύθερα, όταν συχνά η βοσκή γινόταν σε σημεία όπου κοντά υπήρχαν καλλιέργειες. Ωστόσο ποτέ δεν έφτασαν σε άγριες συγκρούσεις όπως στην Μακεδονία και γενικά τη Βόρειο Ελλάδα. Βασική αιτία αυτής της ειρηνικής συνυπάρξεως γεωργικών καλλιεργειών και βοσκής, υπήρξε το θαυμάσιο καθεστώς της χορτονομής που είχε κατορθώσει να επιβάλει ο Μεσογειίτης μέσα στα πλαίσια της συνιδιοκτη-

σίας.

Η αγρανάπαυση η οποία επέβαλλε κατά κανόνα μια χρονιά να καλλιεργούνται τα χωράφια και δύο να μένουν ακαλλιέργητα για την φυσική αντικατάσταση των υλών του εδάφους που επέτρεπαν την βλάστηση, όπως και η υποχρεωτική παραχώρηση στην κοινότητα των εν αγραναπαύσει γαιών για εκμετάλλευση της οποίας οι πόροι θα πήγαιναν για έργα κοινής ωφελείας, υπήρξε κάτι περισσότερο από ευεργετικός παράγοντας καλών σχέσεων και καλής παραγωγής και για τους ποιμένες και για τους γεωργούς. Η συνιδιοκτησία νοίκιαζε τα ακαλλιέργητα χωράφια στους ποιμένες οι οποίοι νόμιμα και δικαιωματικά μπορούσαν να τα χρησιμοποιούν για βοσκότοπους και συγχρόνως, το χωριό προσποριζόταν αρκετά καλά χρήματα τα οποία βοήθησαν πάρα πολύ για την αμοιβή των αγροφυλάκων αλλά και για έργα κοινής ωφελείας. Έτσι έγιναν άλματα πραγματικά στην ανάπτυξη τους, με σχολεία εκκλησίες, δρόμους κ.λπ. ενώ τους Αλλοτοπίτες αυτούς ποιμένες ήταν φυσικό να τους βλέπουν όλοι σαν καλούς πελάτες. Το πολύ επιτυχημένο σύστημα της συνιδιοκτησίας έχει ιδιαίτερα εξαρθεί, και από τους κοινωνιολόγους παλαιότερα. π.χ. τον Κωνστ. Καραβίδα (βλ. Αγροτικά...).

Μια τελευταία αναφορά στους Αλλοτοπίτες για την ψυχαγωγία των Μεσογειτών. Το θέαμα, γενικά, ήταν ένα προνόμιο το οποίο απολάμβαναν οι Μεσογειίτες από τις αρχές του αιώνας κι αυτό το όφειλαν στη γειννίαση με την Αθήνα και φυσικά τους μικροθιάσους, γνωστούς σαν «μπουλούκια» που επισκεπτόντουσαν όπως είναι φυσικό τις κοντινές στο κέντρο περιοχές. Τόσο ο Καραγκιόζης, όσο και το θέατρο, δεν έλειψαν σε μια εποχή αρκετά πρώιμη για κάτι τέτοιο κι έτσι οι Μεσογειίτες είχαν από εδώ και πολλές δεκαετίες, εκείνο που ακόμη και σήμερα υπάρχουν πολλοί που δεν έχουν δει.

Στο Κορωπί υπήρχε μέχρι και τον Β. Παγκόσμιο Πόλεμο η Μάντρα του Παπανικολάου, που βρισκόταν ακριβώς απέναντι από το σπίτι του στην κεντρική πλατεία. Παλιότερα ήταν κτήμα με φυστικές που το εκμεταλλευόταν ο ίδιος αλλά στέγαζε και στο σπίτι που βρισκόταν σε αυτήν μια οικογένεια χωρίς χρήματα. Ο ίδιος ήταν γιατρός, Κορωπιώτης. Αυτή η μάντρα προσφερόταν ιδιαίτερα για θέατρο το καλοκαίρι κι εκεί γινόντουσαν οι παραστάσεις. Το χειμώνα, στο καφενείο του Δήμα στον κεντρικό δρόμο κοντά στην πλατεία.

Βέβαια, σποραδικά ερχόντουσαν τέτοια θεάματα. Όμως δεν έλειπαν και μάλιστα ήταν κάθε είδους. Θυμάμαι προσωπικά μόλις, τον Ρακίρ - Εγκό που τον θάβανε ζωντανό και τον ξέθαβαν, τον θίασο Ρουγγέρη, κάποιον Μπάρκα κι έναν λίγο πριν τον Β. Παγκ. Πόλεμο τον Βενέτη. Όλοι τους θεόφτωχοι, πεινασμένοι. Τα θεάματα, ήσαν όλα ρομαντικά γενικά. Η Πενταγιώτισσα, Αι Δύο Ορφαναί, Η Λύρα του Γερο - Νικόλα κ.λπ. Ανάμεσά τους και το έργο του πατέρα μου «Του Δήμαρχου το Σπίτι» που προκαλούσε ποτάμια δάκρυα. Ήταν η μόνη εγχώρια συμμετοχή. Όλα τα άλλα τα έκαναν Αλλοτοπίτες.

Φυσικά όλα περιοριζόντουσαν στην ψυχαγωγία συνήθως. Γέλια ακόμη και με τα δράματα. Όχι όμως και με «Του Δήμαρχου το Σπίτι», γιατί η προσωπική γνωριμία και ο τοπικισμός άλλαζαν τη ψυχολογία του κοινού. Κι αυτό είναι που ενδιαφέρει εδώ κι αναφέρεται κι ο πατέρας μου. Πάντως κανένας δεν έγινε πρώιμα ούτε ηθοποιός, ούτε συγγραφέας και μόνον τα παιδιά παίζανε τον Καραγκιόζη μαζεύοντας λίγες δεκάρες. Ούτε και άσχημα όμως φερόντουσαν στους ηθοποιούς και μάλλον σεβόντουσαν τις «θεατρίνες». Δεν νομίζω πως ξεπέρασε το Κορωπί τα όρια της ψυχαγωγίας. Όλα αυτά ήσαν ένα κάποιο μέρος από τα θεάματα που έβλεπαν άφθονα στο πανηγύρι, όπως και οι άλλοι Μεσογειίτες. Πιστεύω πως αξίζει να αναφερθούν αυτά στο κεφάλαιο για τους Αλλοτοπίτες και να βγουν μερικά συμπεράσματα.

Γ

Εύλογο είναι το ερώτημα: Πέρα από τις όποιες επιδράσεις, θετικές και αρνητικές της παρουσίας των Ξένων ανάμεσά τους, πως αισθανόντουσαν για τους ανθρώπους αυτούς οι Μεσογειίτες.

Είναι αναμφίβολο, πως υπάρχει ένας έντονος τοπικισμός στους Μεσογειίτες, την παλιότερη εποχή, σε ευρύτερη έννοια μάλιστα έτσι που επεκτείνεται όχι μόνον ανάμεσα στα ίδια τα χωριά με την τόση ομοιογένεια³¹ αλλά ακόμη εκδηλώνεται ανάμεσα στις γειτονιές, τις ενορίες και κάποτε με αρκετά έντονο τρόπο. Αυτά βέβαια έχουν κιόλας εκλείψει. Οι καιροί όμως παλιότερα ήσαν άλλοι. Ο κίνδυνος ήταν πάντα μεγάλος σε αυτούς τους αβέβαιους χρόνους της κοινωνικής ισορροπίας και της ειρηνικής συνύπαρξης. Περισσότερο εχθρικά ήταν τα παιδιά, που χρησιμοποιούσαν συχνότατα και τα όπλα

τους, πέτρες κ.λπ.³² ενώ σύμμαχοί τους ήσαν και τα σκυλιά που αφθονούσαν στους δρόμους και ακόμη και φαβεροί φύλακες που δεν επέτρεπαν την παραβίαση των δρόμων από όσους δεν γνώριζαν. Όλα αυτά δεν είναι βέβαια μόνον Μεσογείτικα, δεν διαφέρουν όμως τα Μεσόγεια. Είναι η εποχή που γενικά το «ξένο» δεν αρέσει, γιατί τις περισσότερες φορές είναι επικίνδυνο ή είναι απλώς ξένο, περίεργο, δεν είναι γνωστό και δικό. Τα παιδιά είναι αυθόρμητα και οι Ξένοι, κυρίως οι μικροί στην ηλικία αλλά ακόμη και οι Δασκάλες, κάποτε, γίνονται στόχος τους και κάποτε και κινδυνεύουν.³³ Οι ενήλικες φυσικά συμπεριφέρονται διαφορετικά και μάλλον φαίνεται πως είναι θέμα προσήνειας και καλωσύνης των Ξένων η προσέγγιση.

Πάντα όμως υπάρχει για την κατηγορία των αστών, των Σκλιάδων κάποιο αίσθημα ανάμικτο από πολλά στοιχεία που τελικά συνθέτουν τον «Ξένο». Χωρίς αυτό να αποκλείει και έναν θαυμασμό, μια εξαιρετική εκτίμηση,³⁴ και πραγματική αγάπη για τους Σκλιάδες και τις Σκλήρες που το άξιζαν και τους πλησίαζαν, προ πάντων χωρίς υπεροψία που πάντοτε πολύ μισούσαν από όπου κι αν προερχόταν, οι Μεσογείτες. Στις περιπτώσεις αυτές, οι Ξένοι γινόντουσαν πραγματικά πρότυπα, «άφηναν όνομα» και οι Μεσογείτες αισθανόντουσαν αληθινή χαρά να τους συναναστρέφονται, ενώ συγχρόνως προσπαθούσαν να βρουν οι ίδιοι τον καλύτερο εαυτό τους μέσα από το πρότυπο.

Και φυσικά αυτό ήταν ένα τεράστιο ψυχολογικό δεδομένο για την αποδοχή και αφομοίωση των όσων άρεσαν, αλλά και τελικά για το πέσιμο των διαχωριστικών ορίων της κοινωνικής διαφοράς. Η Κερατιά φαίνεται πως έφτασε στην πλήρη αποδοχή του αλλοτοπίτη, αφού ακόμη και δήμαρχο Κραβαρίτη είχε, το 1871, τον Δροσόπουλο. Ωστόσο υπάρχει πάντα ένα αίσθημα, συχνά ακαθόριστο, μια διαχωριστική γραμμή, που δεν θα μπορούσαν εύκολα να την χαράξουν με επιχειρήματα οι ίδιοι ανάμεσα στους Ξένους και τους εγχώριους. Και αν δεν κάνω λάθος, αυτό υπάρχει εντονότερο ανάμεσα στις γυναίκες. Το αν αυτό οφείλεται στο ότι οι γυναίκες είναι γενικά πιο εκδηλωτικές, εκφράζονται περισσότερο και πιο ελεύθερα, ή κάπου αλλού δεν είναι εύκολο ούτε να αποδεχτεί κανείς ούτε να απορρίψει. Ίσως ένα στοιχείο να είναι και το ότι, πολύ συχνά οι Αλλοτοπίτισσες «σκλήρες» είχαν οικιακές βοηθούς ντόπιες. Ίσως και τα πολλά άλλα διαφορετικά που υπήρχαν, να έπαιζαν έναν ρόλο απομακρύνσεως, ασυ-

νείδητα, γιατί αυτό το αίσθημα το είχαν και άνθρωποι που συναναστρέφονταν τους Ξένους, και δεν είχαν κανένα λόγο να θεωρούν τους εαυτούς τους κατωτέρους και στην ουσία ούτε και διαφορετικούς. Είναι χαρακτηριστικό πως εντοπιζόταν στους Αλλοτοπίτες Σκλιάδες, κι όχι δεν υπήρχε για τους ντόπιους επιστήμονες και τις Μεσογεΐτισσες σκλήρες, για εκείνες που περνούσαν για κάποιο λόγο στην διαφορετική τους τάξη που έκλινε προς έναν αστικότερο τρόπο ζωής. Οι τελευταίοι αυτοί, έκαναν πολύ συντροφιά με τους Αλλοτοπίτες γενικά. Ήσαν εκείνοι που μαζί με τους πρώτους νοικοκυραίους θα πλησίαζαν και θα καλωσόριζαν τους υπαλλήλους και τους επιστήμονες. Εκείνοι που ακόμη θα έμπαιναν στα σπίτια τους και θα έκαναν τον «μεσάζοντα» για περισσότερες γνωριμίες. Σχημάτιζαν έτσι την «άρχουσα τάξη» την ελίτ, της κοινωνίας τους. Κι, ωστόσο, φυσιολογικά άλλωστε, δεν έπαυαν να είναι «οι δικοί τους» με κανέναν τρόπο.

Ασφαλώς σε αυτά όλα, θα πρέπει να συνετέλεσε και το αναμφισβήτητο γεγονός πως υπήρχε και μια ιδιαίτερη και εμφανέστατη διάθεση των Αλλοτοπιτών να καλλιεργούν στενότερες σχέσεις μεταξύ τους. Υπηρεσιακοί λόγοι, βασικά, τους έφερναν σε μεγάλη επαφή μεταξύ τους, ιεραρχικές συνθήκες, άλλοτε τυπικά και άλλοτε ουσιαστικότερα, έφερναν και τις γυναίκες τους σε στενή επαφή. Το κοινό στοιχείο «ξένος» δρούσε εντονότατα και από την δική του πλευρά, όπως είναι φυσικό. Η πλήξη της περιορισμένης ζωής του χωριού και η έλλειψη απασχολήσεως στο βαθμό που είχαν οι Μεσογεΐτισσες ώστε να μην μένει παρά ελάχιστος και για ορισμένα πράγματα διαθέσιμος χρόνος ψυχαγωγίας, οι διαφορετικές γυναικείες απασχολήσεις, γένεσιμο, αργαλειός κ.λπ. για τις δεύτερες, κεντήματα της «χειρός», πλεξιμάτα, δαντέλες κ.λπ. για τις άλλες, υποχρεωτικά δημιουργούσαν διαχωριστικές τάσεις και φιλίες «ταξικές». Πολύ πιο συχνά οι Αλλοτοπίτισσες γυναίκες των υπαλλήλων ανταλλάζανε επισκέψεις, βρισκόντουσαν σε σημεία του χωριού όπως στις πλατείες περισσότερο εύκολα, σχεδόν καθημερινά, τουλάχιστον στον αιώνα μας, εκεί που ο τόπος ήταν σχεδόν απαγορευμένος για τις ντόπιες που παρέμεναν «χωρικές», ενώ οι άντρες επίσης είχαν τα «στέκια» τους που ήταν και σε μεγάλο σημείο παραμένουν, χωριστά, ανάλογα με το επάγγελμα που καθόριζε εντονότερα από ότι σήμερα την κοινωνική διαστρωμάτωση.³⁵ Άλλα συζητούσαν οι Αλλοτοπίτες και άλλα οι ντόπιοι. Α-

κόμη πιο διαφορετικά οι Αλλοτοπίτισσες και οι ντόπιες. Υπηρεσιακά και κοινωνικά του άστεως οι πρώτοι, τα προβλήματα της παραγωγής τους οι δεύτεροι. Και εκεί νομίζω πως οφείλεται κυρίως η διαχωριστική γραμμή που δημιουργούσε γενικότερα ψυχολογικές αντιδράσεις. Οι Μεσογειίτες έλεγαν και λένε ακόμη χαρακτηριστικότερα «τι δουλειά έχω εγώ εκεί». Έτσι χώριζε και η Αγορά, τα Καφενεία. Η πλατεία στο Κορωπί ήταν για τους σκλιάδες, ενώ η «Αγορά» για τους άλλους. Και στο Κορωπί αυτό ήταν χαρακτηριστικότερο διότι εκεί ήταν οι πολλές υπηρεσίες, τα σχολεία κ.λπ. Όλα αυτά ήταν διαχωριστικά ασφαλώς, όμως περισσότερα τους ένωναν.

Υπάρχει ένα σημείο διαφοράς ανάμεσα στους Σαρακατσάνους και τους άλλους Αλλοτοπίτες, που θα πρέπει να μην περάσει απαρατήρητο. Οι Σαρακατσάνοι έγιναν τελικά γεωργοί, απέκτησαν περιουσία κτηματική και συγχωνεύτηκαν έτσι και από την πλευρά αυτή με τους εγχώριους. Οι τεχνίτες,πραματευτές επιστήμονες, υπάλληλοι Αλλοτοπίτες δεν έδειξαν τέτοιες προθέσεις πάρα πολύ σπάνια και μάλλον από δεύτερο λόγο, από τις προίκες κυρίως που έπαιρναν αποκτούσαν και κτήματα, τα οποία όμως και πάλι ποτέ τους δεν τα καλλιεργούσαν οι ίδιοι. Να ήταν μόνο το ότι γνώριζαν άλλο επάγγελμα ή διότι είχαν άλλη αντίληψη για το είδος της εργασίας που έπρεπε ή που συνέφερε μάλλον να ακολουθήσουν. Και τα δυο μαζί. Πάντως οι Σαρακατσάνοι αγοράζοντας ή καταπατώντας μεγάλες εκτάσεις για τη βοσκή, τελικά με την οικοπεδοποίηση της περιοχής, κέρδισαν πάρα πολλά, συχνά.

Θα πρέπει να κλείσει το θέμα, με μια τελευταία παρατήρηση σε ένα σημείο που εντελώς αδικαιολόγητα, αντιεπιστημονικά και επιπόλαια, ταλαιπωρεί τους μελετητές της Μεσογείτικης ζωής. Εκείνο της γλώσσας.

Είναι γνωστό πως στα Μεσόγεια μετά την έλευση των Αρβανιτών, υπάρχει για ένα αρκετό διάστημα, διγλωσσία. Την φέρνουν οι ίδιοι οι επονομαζόμενοι Αρβανίτες, στη μεγίστη πλειοψηφία Έλληνες του Βορείου χώρου της Ηπείρου, όπως αποδεικνύεται από πληθώρα στοιχείων που έχουν παραθέσει κατά καιρούς οι διάφοροι ιστορικοί, Έλληνες και Ξένοι (βλ. σχετικά Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, Οι Έλληνες Αρβανίτες, εκδ. Ι.Β. Ε. 1987 και την εκεί βιβλιογραφία). Εντελώς αδικαιολόγητα χρησιμοποιείται ο χαρακτηρισμός «Αλβανό-

φωνοι» και μάλιστα με επιμονή από ορισμένους. Διγλωσσία υπήρξε στο παρελθόν. Αλβανόφωνοι δεν ήσαν και η απόλυτη συνεννόηση με τους Αλλοτοπίτες είναι μια ακόμη απόδειξη. Πάντως, αν κάποια σύγχυση μπορεί να δικαιολογείται (όχι όμως σε επιστήμονες) για όλα αυτά, παλαιότερα, είναι απαράδεκτο να συμβαίνει αυτό σήμερα, που ψάχνει κανείς με επιμονή για να βρει κάποιον δίγλωσσο με Αρβανίτικα (κι όχι οπωσδήποτε Αλβανικά - Σκιπετάρικα) και Ελληνικά και σπάνια βρίσκει κάποιον που πραγματικά να τα μιλάει τα πρώτα σωστά κι ολοκληρωμένα. Ακριβώς διότι δεν ήσαν Αλβανόφωνοι οι Μεσογείτες αλλά απλώς δίγλωσσοι, όπως πάρα πολλοί άλλοι Έλληνες με άλλες Βαλκανικές γλώσσες σε διάφορα σημεία, είχαν αυτή την τόσο λαμπρή συνεννόηση με τους Αλλοτοπίτες.

ΜΑΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ - ΔΕΔΕ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αρκετές αναφορές Ξένων Περιηγητών, αναγράφει ο Γ.Δ. Χατζησωτηρίου στο βιβλίο του «Ιστορία της Πατανίας...», Αθήναι 1974.
β) Κ. Μπίρης, Αρβανίτες, Αθήναι 1952. γ) Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε, Από τη Ζωή στα Μεσόγεια, Αθήναι 1986. δ) βλ. και Σατωβριάνδου: Οδοιπορικόν εκ Παρισίων εις Ιεροσόλυμα... μετ. Εμμανουήλ Ροΐδη, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου της Αυγής 1860, αν. Τολίδη 1988.
2. Ρεϋμπώ, σε Γ.Δ. Χατζησωτηρίου, ό.π.
3. Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, Οι Έλληνες Αρβανίτες, εκδ. Ιδρ. Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1987, εκτεταμένη ανάλυση του θέματος Αρβανίτικη Γλώσσα. Επίσης το όλο θέμα των Ελλήνων Αρβανιτών.
4. Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε, ό.π.
5. Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, Από τη Ζωή στα Μεσόγεια Αττικής, από αβλεψία δεν περιέχονται τα υβριστικά που προήλθαν από τη σκληρή συμπεριφορά των Τούρκων κατακτητών που περιλαμβάνονταν σε ειδικό σημείωμα, Αλεμένη Α-λαμανή, Καταλάν-ε Καταλανός, Καταλανή.
6. Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε ως άνω, β) Η Φορεσιά του Μεσογείτη, Πρακτ. Α΄ Επιστ. Συνάντ. ΝΑ. Αττικής, Καλύβια 1985, γ) Η Φορεσιά της Μεσογείτισσας, Αθήναι 1981, εκδ. Μπιογιάτη.
7. Βεβαιωμένο είναι πως τα κοσμήματα της Μεσογείτισσας, το κορδόνι, το ξελίκι, οι καρφόμες κ.λπ. είχαν προέλευση ή σημαντικότερη επίδραση από τα Βενετικά, Γενουάτικα κ.λπ. ανάλογα κοσμήματα. Βλ. ανάλυση του θέματος σε Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, 1) Ο Παπαδιαμάντης για τους Έλληνες Αρβανίτες περ. «Σκιάθος», αρ. 37 - 38 και την βελτιωμένη ανακοίνωση για το κορδόνι με τίτλο: Η Κολλαίνα της Βλαχοπούλας του Παπαδιαμάντη στα Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μελετών Σκιάθου (υπό δημοσίευσιν). Αξίζει όμως να γραφούν και μερικά λεγόμενα, αν και σε ευρύτερη κι όχι μόνον Μεσογείτικη κλίμακα, για τα θαυμαστά πράγματα των Βενετών που εντυπωσίαζαν πάρα πολύ. Κοροπία - Βενετία, έλεγαν οι Κορωπιώτες πολύ υπερήφανοι για το χωριό τους, 2) Μοϊ Σοφι - Μοϊ Βενετί, συνηθίζοταν πολύ στην Παιανία. Μάλλον εδώ θα πρέπει να δεχτούμε πως και πάλι Βενετί είναι η χώρα κι όχι κύριο γυναικείο όνομα που δεν συνηθίζοταν στα Μεσόγεια όπως ευρύτατα το ακούς ακόμη και σήμερα όχι μόνον σε χωριά Αττικής και Αργολιδοκορινθίας, π.χ. Βίλλια, Αθίκια κ.λπ. αλλά και στη Θράκη. 3) Βενέτικο χρυσάφι. 4) Βενέτικο φλουρί. 5) Βενέτικος Καθρέφτης. 6) Της Βενετίας τα πλούτη. 7) Κάστρο Βενετσιάς. 8) Πάρα πολύ χαρακτηριστικός είναι ο στίχος στα Κάλαντα των Θεοφανείων που λέγονταν

πλαισιότερα στην Αθήνα, τα Περίχωρα και τα Μεσόγεια και αναγράφει ο Δημ. Καμπούρογλου στην Ιστορία των Αθηναίων τ.Α.

Γυρεύγει και τη Βενετιά, μ' όλα της τα παλάτια. Για περισσότερα βλ. *Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε*, Κάλαντα - Καλήμερα και Θρησκευτικά Τραγούδια, έκδ. Φιλিপότη, Αθήνα 1989.

8. *Γ. Δ. Χατζησωτηρίου, Κ. Μπίρη*, ως άνω, *Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε*, Οι Έλληνες Αρβανίτες. Γενικότερα, όμως για τη «Φραγκιά» με όλα που τόσα δεινά είχε επιφέρει με τους Σταυροφόρους στον Ελληνισμό, σε σύγκριση με τους αλλόθρησκους τους «΄Απιστους» που ήσαν οι Τούρκοι και ολόκληρο το Ισλάμ, υπήρχε ένας βαθύς και ισχυρότατος συνεκτικός κρίκος, εκείνος του Χριστιανισμού. Είναι χαρακτηριστικότατο το γνωστό τραγούδι - θρήνος που λέγεται κυρίως στη Θράκη κι έχει τοπικό επίκεντρο την Κωνσταντινούπολη: «Στείλτε ένα λόγο στη Φραγκιά να 'ρθουν τρία καράβια / Το 'να πάρει το Σταυρό, το άλλο το Ευαγγέλιο / Το τρίτο το καλύτερο την 'Αγία Τράπεζά μας / Μην μας την πάρουν τα Σκυλιά και μας την μαγαρίσουν» (Τα Σκυλιά είναι οι Οθωμανοί φυσικά).
9. Αρμοδιότεροι γι' αυτό είναι οι ίδιοι οι Κερατιώτες όπως και είναι φυσικό, διότι και στοιχεία μπορούν να συλλέξουν ακόμη τους παλαιότερους αλλά και να επισημάνουν στην καθημερινή τους ζωή ορισμένα τυχόν σημάδια. Φτάνει να μη παρασυρθούν από τοπικισμό και κακώς εννοούμενο πρωτογενή δήθεν αστικότερο κ.λπ. επίπεδο ζωής, κάτι που συμβαίνει συχνότατα σε παρόμοιες περιπτώσεις γενικότερα.
10. *Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε*: α) Από το ήθος της Ζωής στα Μεσόγεια, Πρακτικά Α' Επιστ. Συν. ΝΑ. Αττικής, β) Από τη Ζωή στα Μεσόγεια Αττικής.
11. Βλ. όμως και *L. Ross*, Αναμνήσεις και Ανταποκρίσεις από την Ελλάδα, έκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976 (Το πρωτότυπο κείμενο σε Γερμανικά 1864) για τα αίτια της καταστροφής του Ρουζού που αποδίδονται στη ληστεία επίσης.
12. Ο Δημ. Γέροντας έχει π.χ. αφήσει καλές αναμνήσεις στα Καλύβια που επισκεπτόταν σαν πολιτικός. Χαρακτηριστικό και το κείμενο πολιτικός λόγος που ανακοίνωσε ο Πέτρος Φιλίππου - Αγγέλου στην Α' Επιστ. Συν. ΝΑ. Αττικής και δημοσιεύεται στα Πρακτικά της. Καθαρά πολιτικάντικος, μεταφρασμένος για ψηφοθηρία αποδεικνύει δύο πράγματα. Πρώτα την προσπάθεια προσεταιρισμού των Μεσογειτών για λογαριασμό ορισμένου κόμματος και δεύτερον την πλήρη ανεπάρκεια, την σχεδόν ανυπαρξία της Αρβανίτικης σαν ανάλογου γλωσσικού οργάνου. Βλ. περισσότερα σχετικά σε *Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε* Οι Έλληνες Αρβανίτες ως άνω.
13. Ο Ελληνικός Λαός.
14. Έξοχα βοηθήματα παραμένουν τα συνοπτικά βιβλία των παλαιότερων Μεσογειτών, αιμνήστων *Σταύρου Παπανικολάου*, α) Το Κορωπί 1947, β) Αττικά Ιστορικά Σημειώματα, *Νικ. Σωτηρίου*, α) Αι Κοινότητες της Αττικής 1955, β) Το Μαρκόπουλο 1951, γ) Οι Άνθρωποι και οι Θεομοί 1956 κ.λπ. Βλ. εκτενέστερη βιβλιογραφία σχετικά σε *Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε*, Από τη ζωή στα Μεσόγεια Αττικής. Πολύτιμη όμως πραγματικά η όχι πλούσια αλλά θαυμάσια βιβλιογραφία των λίγων ξένων, κυρίως εκπαιδευτικών που υπηρετώντας στα Μεσόγεια ασχολήθηκαν με την περιοχή. Τον περασμένο αιώνα, ο σημαντικός ιστοριοδίφης *Αθαν. Πετρίδης* ο εξ Ηλείου (βλ. κείμενό του στα Πανηγύρια της

Αττικής, ανακοίνωσή μου στην Β. Επιστ. Συναντ. ΝΑ. Αττικής, ο Θ. Πολυκράτης (κειμένο του σε ανακοίνωσή μου, Ληστεία και Πειρατεία, στην Γ' Επιστ. Συν. ΝΑ. Αττικής, και στον αιώνα μας Χαρ. Γκιτάκος με την ειδική μελέτη Χριστιανικές Αρχαιότητες... 1909, και ο Χρ. Ενεισλίδης με το «Η Κεραταία της Αττικής» αλλά και τους τέσσερις τόμους «Αττικά». Ήσαν Ξένοι που όμως εξαιρετικά συγκινήθηκαν από τα Μεσόγεια.

15. *Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε*, Ληστεία και Πειρατεία στην Αττική, α' μέρος σε Πρακτικά Γ' Επιστημ. Συναντησ. ΝΑ. Αττικής.
16. Οι παγωτατζήδες και οι Καστανάδες ήσαν γραφικότατοι, γεμάτοι δροσιά, ζεστασιά και γευστική ευφροσύνη αλλά και μία περίεργα χαρούμενη και μαζί μελαγχολική παρουσία στους δρόμους των χωριών με την τραγουδιστή διατάληση του προϊόντος. Οι Καστανάδες φώναζαν διαρκώς: «Πάρτε ωραία κάστανα, έχω γερά ωραία κάστανα», τονίζοντας ιδιαίτερα την πρώτη συλλαβή της πρματέιας τους, το κα, ενώ οι παγωτατζήδες με το γραφικό περιφημο καροτσάκι τους που σπρώχνανε και κυλούσαν στους δρόμους, έκαναν μεγαλύτερη εντύπωση κι από τους Καστανάδες που κουβαλούσαν στον ώμο κρεμασμένο με ένα λουρί το κοφινάκι με τα κάστανα, μέσα σε μία λινάτσα τυλιγμένα για να στραγγίζουν τα νερά και να διατηρούνται όσο το δυνατόν πιο ζεστά τα βρασμένα κάστανα. Σε αυτό διαφέρανε από τους σημερινούς εναπομείναντες καστανάδες που βλέπουμε στις κεντρικές γωνίες της Αθήνας και που πουλούν κάστανα ψητά κι όχι βρασμένα. Όσο για τον παγωτατζή, έπρεπε να είναι και κάπως καλλίφωνος, να μην είναι φάλτσος αφού έλεγε ολόκληρο το τραγούδι για να συγκινήσει τους αγοραστές και να τον προτιμήσουν. Τα παιδιά βέβαια που ήταν σχεδόν μοναδική τους πελατεία, δεν καταλάβαιναν και πολύ το νόημα των στίχων του τραγουδιού. Η γεύση του παγωτού, το ωραίο του χρώμα, ολόκληρη η παρουσία του παγωτατζή ήταν αυτή που συγκινούσε κι όχι τα όσα «διεκτραγωδούσε» ο Παγωτατζής προβάλλοντας τη «δυστυχία» του:

«Έχω ωραίο παγωτό/ Είναι γλυκό σαν μέλι / είναι και μυρωδάτο / γαρύφαλο γεμάτο / Πάρτε δεκάρες να μαζέψω / έχω χήρα μάνα να θρέψω / τρεις αδερφές για να παντρέψω...» που άλλα ήσαν γενικότερα γνωστά κι αποτελούσαν τον κορμό κι άλλα στιχουργήματα εύθυμα της ανάλογης στιγμής και του αγοραστή.

Με όλα τα σπαραξικάρδια αυτά λόγια μπορεί να ήθελε να παρουσιάσει τον εαυτό του σαν τον Αόματο που γύριζε στους δρόμους τραγουδώντας κι αυτός τα βάσανά του με τα λόγια: «Βοηθήστε Χριστιανοί / Έχασα τα ματάκια μου / και ποιός θα μου τα δώσει...» και συνέχιζε με τον Μαύρο Αθανασόπουλο που κατακρεούργησε μια άλλη εξ' ίσου κακή τύχη με το χέρι της κακούργας πεθεράς και σκύλας θυγατέρας το ανύπαρκτο δράμα του παγωτατζή προσήλκυε πολύ περισσότερο αφού οι δεκάρες, πενήντα λεπτά κι αργότερα ένα φράγκο, πουλούσαν με τόσο μεγάλη απόλαυση. Θωμάσια άλλωστε προβαλλόταν η απόλαυση του παγωτού με τα βάσανα της ορφάνειας του παγωτατζή, με άλλους εύθυμους στίχους: «Καϊμάκι ωραίο παγωτό / Το φτιάχνει η Κυρά μου / μέσα στην κάμαρά μου / άλλη δουλειά δεν κάνει / το παγωτό μου φτιάχνει / δεκάρες να μαζέψω / τη γιαγιά μου να παντρέψω / γιατί την έχω χήρα / και κλαίει η κακομοίρα / Έλα βρε γεροντάκι / με το σκισμένο πανωβράκι...».

Πολλοί από τους μικροπωλητές αυτούς και θεληματάρηδες, όπως ήταν ο

επονομαζόμενος Αβυσσηνίας και παλαιότερα ο «Για φαντάσου» στο Κορωπί, γέμιζαν το χωριό με τα αστεία τους, τις «σοφίες» τους κι ακόμα κυρίως τις φωνές τους. Ο κυρ-Στέλιος εξηγούσε τον Αγαθάγγελο και βεβαίωνα στη διάρκεια του Β. Παγκ. Πολέμου πως ο πόλεμος δεν είχε αρχίσει ακόμα και κατατρομαγμένες αλλά και γοητευμένες οι γριούλες έβγαιναν τρέχοντας μόλις άκουγαν τον γνώριμο διαλλάγμα τηςπραμάτειας του που όλη χωρούσε σε ένα πανέρι κι ακουγόταν τελικά σαν «Σεπτέμβριος», ποιός ξέρει από ποια σύνθεση λέξεων με την τραγουδιστή προφορά του. Όλα αυτά ανακατωμένα με τους ήχους των τροχών κάρων και σούστας, τον καλπασμό των αλόγων, τις φωνές της κασιόκας τις διαμαρτυρίες των πειστωμένων συμπαθέστατων γαιδάρων αλλά και τις μεγαλόφωνες συζητήσεις, συνθέταν τον «Ήχο του Χωριού». Δυστυχώς σήμερα, δεν μπορεί να τους αναπαράγει κανείς. Η προσωπική προσπάθεια που έκανα, νομίζω πως δεν δίνει την ηχητική κλίμακα και ποικιλία. Το μαγνητόφωνο είναι άχρηστο σήμερα μια κι ελάχιστους από τους παλιούς αυτούς ήχους μπορεί να συλλάβει κανείς. Λίγα σκυλιά και γάτες, είναι τα μόνα κατοικίδια κι έσβησε από την αγορά η διαπάληση τηςπραμάτειας και το «χτύπος εδώ» του καφενείου.

17. Οι ζωγράφοι βέβαια δεν μπορεί να θεωρηθούν πως κοινωνικά ανήκουν στην κατηγορία των τεχνιτών, πάρα μόνον στην ευρύτερη έννοια. Είχαν άλλη καλλιέργεια πνευματική και τους εκτιμούσαν πολύ. Ο Λούβαρης που αγιογράφησε την εκκλησία της Αναλήψεως στο Κορωπί, π.χ. παρέμεινε σαν προσωπικότητα που άλλωστε ήταν κι όχι σαν τον πρώτο φαρνατζή π.χ. ή απλό φωτογράφο ακόμη.
18. Η συμβολή των μαρμπέρηδων είναι στη δημιουργία μιας άλλης περισσότερο αστικής αντιλήψεως για τη ζωή με επίκεντρο τον ευπρεπισμό και τη φροντίδα του σώματος γενικότερα, αυτού που θα ονομάζαμε «πολιτισμό του σώματος», είναι πάρα πολύ σημαντική. Αναφέρθηκα εκτενέστερα στο σημείο αυτό στην εργασία μου, Η Φορεσιά του Μεσογεΐτη (Πρακτ. Β. Επιστ. Συνάντησης ΝΑ. Αττικής) και δεν θα επιμείνω περισσότερο. Αναφέρω όμως την εμφάνιση της κομμώτριας, που έγινε στο Κορωπί γύρω στα 1935. Η Κορωπιώτισσα Κούλα Χρ. Βλάχου, παντρεμένη με έναν ξένο κουρέα τον Αντ. Καπαηδόνη, μαθήτευσε στον άντρα της και άνοιξε το πρώτο κομμωτήριο στο Κορωπί. Το αποτέλεσμα ήταν ταχύτατο και η περιποίηση των γυναικείων κεφαλιών πήρε μορφή επιδημική. Οι ελάχιστες περιπτώσεις των σκληρών που είχαν αποτολμήσει κόψιμο του «κότσου» από πριν και που είχε γίνει από άντρες κουρείς, πλήθυναν καταπληκτικά. Όχι μόνον πήγαιναν οι νέες, κυρίως οι αρραβωνιασμένες και οι νιόπαντρες να περιποιηθούν τα μαλλιά τους, αλλά ακόμη και πολλές ταχύτατα αποτόλμησαν να αλλάξουν το πατροπαράδοτο ή μάλλον μητροπαράδοτο χτένισμά τους κόβοντας τα μαλλιά, κάνοντας «οντουλασιόν» κατσαρώνοντας τα δηλαδή κι ακόμη καίγοντας την «ψαλίδα». Η βαφή άργησε πάρα πολύ και δεν υπήρξε στην πρώτη αυτή φάση. Ώρες περίμεναν υπομονετικά, οι Κορωπιώτισσες να πάρουν σειρά και συχνά οι κέρβεροι - μάνες, ερχόντουσαν με φωνές να τις παραλάβουν από το κομμωτήριο, κόβοντας και κανένα τσίμπο στις «άτακτες» που έμεναν έτσι αργά έξω από το σπίτι. Φυσικά και η κομμωτρια άκουγε κάμποσα, όμως γλυκυτάτη κι έξυπνη όπως ήταν, κατάφερνε να τις

ησυχάζει τονίζοντας πως δεν ήταν μόνον ομορφιά, αλλά και υγεία κ.λπ. και η όμορφη, μυρωμένη κόμη τελικά κέρδισε.

Μέσα στο κομμωτήριο λεγόντουσαν πολλά και η ώρα πέρναγε ευχάριστα. Ίσως να είχε αργήσει περισσότερο αυτή η εξέλιξη αν η Καπαηδόνη δεν ήταν τόσο πολιτισμένος και σοβαρός άνθρωπος ώστε να την εμπιστεύονται οι συμπατριώτισσές της και να αφήνουν «στα χέρια της» τις νέες για καλύτερη εμφάνιση. Από εκεί ξεκινούσαν και οι αλλαγές στην ενδυμασία, αλλαγές χρωμάτων, νέα «κοψίματα» στο ύφασμα κ.λπ. Υπήρχαν βέβαια και οι χαριτωμένες αντιδράσεις από τις μάνες, όπως η πιο κάτω: «Τί του γκρεμ» είναι αυτό που θέλεις να αγοράσεις για φουστάνι. Να το πάρεις κόκκινο ή πράσινο, όπως όλος ο κόσμος!» Το κρεμ χρώμα δεν άρεσε στις πιο ηλικιωμένες, «αυτά είναι για τις σκλήρες!» έλεγαν. Κόκκινο ή πράσινο ζωηρό χρώμα προτιμούσαν σε αντικατάσταση της παλιάς φορεσιάς. Μα μήπως δεν είχαν και δίκιο αφού έτσι είχαν τραφή αισθητικά με τις «λογιές» που κεντούσαν τη φορεσιά τους;

19. *Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε*, Ο Χορός και το Τραγούδι στα Μεσόγεια Αττικής, Αθήνα 1988, όπου πλήρης ανάλυση και επίσης συλλογή από τα πιο συνηθισμένα τραγούδια που λέγονταν στα Μεσόγεια πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κ.λπ.
20. *Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε*, Η φορεσιά της Μεσογείτισας... Για τις αραχνούφαντες μπόλιες που αντικατέστησαν τα υφαντά παραλληλόγραμμα άσπρα κομμάτια υφάσματος που χρησιμοποιούσαν για κεφαλοκάλυμμα οι Μεσογείτισσες τον περασμένο κυρίως αιώνα και τις αρχές του 20ου, μιλάει και ο Μπωζούρ, προσδιορίζοντας την εισαγωγή τους στην Ελλάδα από τα ελληνικά καράβια που ταξίδευαν στην Ανατολή. Βλ. *Φ. Μπωζούρ*: Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος, Παρίσι VIII, ελληνική μετάφραση Ε. Γαρίδη, έκδ. Τολίδη 1974.
21. *Μαρ. Μιχαήλ - Δέδε*, Η Φορεσιά του Μεσογείτη σε Πρακτ. Επιστ. Συναντ. ΝΑ. Αττικής.
22. Οι νύφες αυτές ακολουθώντας το πατροπαράδοτο τρόπο ζωής στην Ελλάδα, πραγμάτωναν το λεγόμενο «νύφη όχι όπως ήξερες αλλά όπως βρήκες». Είναι χαρακτηριστικό πως όχι μόνον ακολουθούσαν σε όλα τη ζωή του χωριού και φυσικά της οικογένειας αλλά ξεχνούσαν και την τοπική τους φορεσιά πάρα πολύ γρήγορα. Υπολείμματα που δεν τα είχαν και πολύ χρησιμοποιήσει άλλωστε και σαν καινούργια, διασώθηκαν π.χ. μία πράσινη μακρυά σιγούνα νύφης Μαραθωνίτισσας στο Κορωπί, που βρίσκεται τώρα στην προσωπική μου συλλογή, είναι κάτι πάρα πολύ σπάνιο να βρεθεί στο ίδιο χωριό αφού καμιά Κορωπιώτισσα δεν ακολούθησε αυτό τον «τηλεχωρίτικο» τρόπο ντυσίματος, δεν αντέγραψε τη αλλοτοπίτισσα νύφη αλλά αντίθετα η νύφη έβγαλε σαν «ξενική» πια τη δική της σιγούνα. Το σημείο αυτό δεν είναι τόσο απλό όσο φαίνεται από πρώτη εντύπωση, αφού οι Μεσογείτισσες με την πρωτοποριακή πρωτοβουλία και των νοικοκυραίων Μεσογειτών, μια κι έγινε η αρχή και δόθηκε το σύνθημα, πάρα πολύ πρόθυμα έφεραν αλλαγές στη φορεσιά τους. Η αιτία αυτής της φαινομενικής αντίφασης, θα πρέπει να αναζητηθεί συνεπώς κάπου αλλού από την εμμονή στην παράδοση. Σε λόγους πρακτικούς μάλλον ακόμη παρά αισθητικούς. Τίποτε ουσιαστικά δεν άλλαξε οικονομικά και χρονοβόρα σε αλλαγές ανάμεσα στις φορεσιές και κυρίως τα μεμονωμένα τεμάχιά τους μεταξύ Βόρειας και Νοτιοανατολικής Αττικής. Εκείνο το οποίο επικρατούσε ήταν μια ζωηρή τάση απλουστεύσεως και απαλλαγής από τη βαρεία, δύσκα-

- μπτη και σε όλα άβολη φορεσιά. Τάση και διάθεση που τελικά θυσιάσε και παράδοση και συμβολισμούς και αισθητικές αντιλήψεις.
23. Μπουκουβάλας, Καλλάρης, Γιατράκος, Γερακάρης κ.λπ.
24. Η εγκατάσταση αυτή φαίνεται πως ήταν αρκετά πρώιμη. Ο Μακρυγιάννης που άλλωστε διατηρούσε καλές σχέσεις με τα Μεσόγεια και εκτιμούσε πολύ τους Μεσογείτες αγωνιστές όχι μόνον για την ανδρεία και τον πατριωτισμό τους αλλά και τον ανθρωπισμό τους όπως φαίνεται από όσα σημειώνει για τον Γιάννη Ντάβαρη στα Απομνημονεύματα, είχε ακόμη επαγγελματικές οικονομικές δυσκολίες εμπιστευόμενος ποιμνιά του σε Σπαταναίους κ.λπ. στα Θαύματά του και Οράματα (τίτλος δοτός όχι από τον ίδιο) και μία πολύτιμη πληροφορία για τους ξένους που εγκαταστάθηκαν στα Μεσόγεια. Στη σ. 198 στην έκδοση Ίδρ. Εθν. Τραπέζης 1983 γράφει: « Ένας αξιωματικός αγωνιστής με πολλές πληγές, χριστιανός πολύ καλός, από χωρίον της Λειβαδιάς Δίστομον Αγγελής Οικονόμου λέγεται, γιατροχειρουργός και κάνει τον γιατρόν ήταν εδώ εις ένα χωρίον ονομαζόμενον Κορωπί». Βεβαίως δεν είναι βέβαιο πως ήταν εγκατεστημένος στο Κορωπί ο Οικονόμου αν και κάπως η αίσθηση λέει πως περνούσε αρκετό καιρό στο Κορωπί, όμως βεβαιώνεται η σχέση του αλλοτοπίτη γιατρού με το Κορωπί. Ο Σταύρος Παπανικολάου στα Αττικά Ιστορικά Σημειώματα (ως άνω) γράφει: «Την παλαιάν εποχήν, εις τα χωρία της Αττικής, δεν υπήρχον επιστήμονες ιατροί, οι δε επαγγελλόμενοι την ιατρικήν, κομπογιανίται εμπειρικοί γιατροί...» Κάποιος συνεπώς από τους γιατρούς αυτούς που ειδικεύοντουσαν και στη χειρουργική με επιδεξιότητα μεγάλη όπως σημειώνει ο και μάλιστα ο Αρβανίτης γιατρός (τι άλλο θα ήταν ο Οικονόμος από τα χωριά της Λειβαδιάς) επισκεπτόταν το Κορωπί συχνά κι όχι μόνον πιθανότατα αυτό. Από τα όσα λέει ο Μακρυγιάννης για ένα όνειρο που είπε ο γιατρός κ.λπ. φαίνεται πως έμοιαζε με το Στρατηγό στην αποδοχή μιας μεταφυσικής αντίληψης της ζωής. Άραγε αυτός ο «καλός χριστιανός» ο γιατρός με τα σημαδιακά όνειρα, δεν θα είχε καμιά επίδραση στη σκέψη των Μεσογειτών ασθενών του και όσων συναναστρεφόταν!
25. Οι Δασκάλες προερχόντουσαν κατά κανόνα από τις φτωχές τάξεις. Το Αρσάκειο που ιδρύθηκε στα 1846, δεχόταν στις τάξεις του αδιάκριτα όλες τις Ελληνίδες. Οι ευπορότερες όμως απόφοιτες δεν χρησιμοποιούσαν για επαγγελματικούς λόγους το πτυχίο τους. Η παρουσία των δασκαλισσών αυτών ανάμεσα σε αγροτικές κοινωνίες ήταν πάντα δύσκολη. Από τη μια η φτώχεια τους από την άλλη η ξενική τους εμφάνιση αλλά και για τα παιδιά όχι και τόσο συμπαθητική ιδιότητα του δασκάλου γενικά (ας μην ξεχνάμε την παλιά παιδαγωγική της σκληρής σωματικής τιμωρίας που η αποδοχή της από όλους συνοψίζεται στο περίφημο «κρέας σου έφερα κόκκαλα να μου παραδώσεις» των γονέων προς τον δάσκαλο κατά την εγγραφή στο σχολείο «για να γίνει άνθρωπος») με την αυστηρή πειθαρχία της βέργας και του φάλαγγα ακόμη, δεν έκαναν ιδιαίτερα σεβαστές και αγαπητές και τις δασκάλες. Όλοι απαιτούσαν πολλά και οι δασκάλες απροσπάτετες σε ξένο τόπο με αρκετή αντιπάθεια για το κάθε ξένο γενικά, πολύ συχνά βρισκόντουσαν σε φοβερή θέση. Είναι χαρακτηριστική η άρνηση των Αγρινιωτών να επιτρέψουν και να ανεχθούν ακόμη και τον γάμο της δασκάλας, κάτι που ανάγκασε το τότε Υπουργείο να εκδώσει απόφαση και να υπερασπίζεται όχι μόνον τη συγκεκριμένη δασκάλα αλλά και να συνιστά

γενικά τον γάμο τους σαν θετικό στοιχείο. Αυτά με όλο που οι φοιτητές ξεσηκώθηκαν στα 1887 για την χειραφέτηση της γυναίκας.

Στα Μεσόγεια δεν φαίνεται από παλιά, όσο φτάνει η μνήμη, να υπήρξε έλλειψη σεβασμού και αγάπης για τις δασκάλες ωστόσο κι όχι μόνο γιατί νωρίς έγιναν Μεσογείτες δάσκαλοι και δασκάλισσες αλλά και γιατί από τον περασμένο αιώνα τις βρίσκουμε να συναναστρέφονται τους νοικοκυραίους των χωριών και ακόμη να παντρεύονται τους προύχοντες και επιστήμονες, να κάθονται σε σπίτια καλά και να έχουν αφήσει ένα καλό όνομα. Ο προύχοντας του Κορωπιού π.χ. γιατρός και δήμαρχος Κωνστ. Παπασιδέρης παντρεύτηκε μια φτωχή δασκάλα ξένη, ενώ στο γάμο κάποιας κυρίας Παρασκευούλας οι Μαρκοπουλιώτισσες κυράδες έφεραν τα χρυσά τους για την τελετή του γάμου.

Δεν έλειπαν φυσικά και οι ανόητες δασκάλες, οι στενόμευαλες και περισσότερο «καθυστερημένες» από τις Μεσογείτισσες, προερχόμενες ποιός ξέρει από τι είδους οικογένειες. Κάποια κυρία Ασπασία πριν πενήντα ακόμη χρόνια στο Κορωπί π.χ. την φώναζαν τα παιδιά «τρελούδα» τις πέταγαν πέτρες και την θεωρούσαν όλοι τόσο καθυστερημένη και οπισθοδρομική που μόνο για γέλια ήταν. Παλαιότερα ακόμη, κάποια κυρία Αντιγόνη όταν είχε πονοκέφαλο, ζήτηγε από γνωστή της να την ξεμετρήσει με το γνωστό ξόρκι του πόνου κεφάλου. Η γνωστή αυτή ξέροντας πως ελάχιστα καταλάβαινε από τέτοια άλλαζε το ξόρκι και έλεγε « Άλι σου πάλι σου / πέτρα στο κεφάλι σου / το καλό να μη το δεις / και ποτέ μη σηκωθείς» για να γελάσει. Εκείνη όμως το έπαιρνε στα σοβαρά κι έλεγε καταευχαριστημένη πως πέρασε κιόλας ο πονοκέφαλος.

Τα επώνυμα των δασκαλισσών δεν σώθηκαν όλα γιατί συνηθιζόταν, τους μεν δασκάλους να αποκαλούν με το επώνυμο, ενώ τις δασκάλες με το Κυρία και το μικρό τους όνομα. Φαίνεται όμως πως ήταν και περισσότερες από τους άντρες. Γενικά για τις Δασκάλες βλ. περισσότερα σε *Ελεν. Φουρναράκη*, Εκπαίδευση και Αγωγή των Κοριτσιών, έκδ. Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987 και από τους ίδιους εκδότες *Αλεξ. Μπακαλάκη - Ελ. Ελεγγίτου*, Η Εκπαίδευση «Εις τα του Οίκου» και τα Γυναικεία Καθήκοντα.

26. Οι αντιρρήσεις για τα μαθήματα κεντήματος και χειροτεχνίας ήταν πάρα πολλές διότι έφταναν στην υπερβολή και την απόκτηση ξένων πολυτελών συνηθειών, όπως σημειώνεται. Βλ. περισσότερα στα δύο ως άνω βιβλία. Ωστόσο, στα Μεσόγεια είχε και κάποια ευεργετικά αποτελέσματα, διότι η αυστηρή Μεσογείτικη ζωή έφερε μόνη της την ισορροπία. Οι γνώσεις χρησιμοποιήθηκαν επαγγελματικά με τη βοήθεια της Βασιλικής Σχολής αλλά και τη δραστηριότητα της Ζυγομαλά. Με τα μαθήματα αυτά, μπορούμε και να εξηγήσουμε την αγάπη των Μεσογειτισσών για τα κεντημένα μονογράμματα. Οι γυναίκες τα κεντούσαν στις ποδιές τους τις καλές και για τους άντρες, αν δεν ήταν το όνομά τους υφασμένο στις ταινίες που δένανε τις κάλτσες, κεντημένα στα γιλέκα τους. Υπήρχε ειδικό μάθημα στην κεντητική, για τα μονογράμματα ή «ποίκιλσις σηματίου» ή και η απλή «ραφή σηματίου».

Στις αρχές του αιώνα η Βασιλική Σχολή (ο τίτλος με επιφύλαξη, όπως τον θυμούνται οι παλιές και ηλικιωμένες σήμερα μαθήτριες) είχε σαν δασκάλα πρώτα την Κούλα Κυριαζοπούλου και μετά τη Σταματίνα Μπουκουβάλα - Μηλιάτη στο Κορωπί. Η Ζυγομαλά με την προσπάθειά της φάνηκε αργότερα. Η συμβολή της ήταν μεγάλη κι ευγενική η προσπάθεια διότι παραδοσιακά θέμα-

- τα από τη φορεσιά της Μεσογειτίσσας πέρασαν σε μαξιλάρια, παραπετάσματα, καρέ, τραπεζομάντηλα κ.λπ. Ακολούθησε η μηχανή του κεντήματος με πρώτη και πάλι στο Κορωπί την Αγγελική Χατζηδήμα γνωστή με το παρατσούκλι Κάρδα και στη συνέχεια τη Δέσποινα Δημ. Λάμπρου (Μπογιατζή).
27. Για τη διαφορά αυτή στη «χάρη» της αστής και την άτσαλη συμπεριφορά της Μεσογειτίσσας, διηγούνται πως σε μια περίπτωση που υπήρξε αλλαγή της Κορωπιώτισσας Μαρίας Παπαγεωργίου με τον γάμο της με τον Χρήστο Κοτζιά Αθηναίο που εγκαταστάθηκε όμως στο Κορωπί, είναι χαρακτηριστικό το εξής: Οι αστές κουνιάδες, αφού την έπεισαν και άλλαξε φορεσιά, προσπάθησαν να την μάθουν να περπατά με τη νέα της άνετα, να γίνει με άλλα λόγια τέλεια κυρία, «σκήρα». Την έβαζαν στη μέση και κοντρολάρανε το βηματισμό της, της υποδεικνύανε να χαμηλώνει τη φωνή της, να διορθώνει την προφορά της και της μάθαιναν πράγματα που μάλλον ήσαν περιττά και άχρηστες πολυτέλειες αλλά ανέβαζαν τη ζωή της στο αστικό επίπεδο. Ίσως όμως εκεί να οφείλεται πως η νέα αυτή αστή, αν και ζούσε πάντα στο χωριό της, έδωσε μια άλλη ανατροφή στα παιδιά της κι ο ένας της γιος ο Νικόλαος Κοτζιάς έγινε ένας καλός αρχαιολόγος. Η καταγωγή των Κοτζιά ήταν συγγενική των Λέκκα Μενιδίου. Αιτία για το πλαδαρό περπάτημα ή αντίθετα το πολύ δύσκολο κι εξεζητημένο ήταν και τα παπούτσια. Εντελώς ίσια και αρχαϊκά παλαιότερα έγιναν ένα είδος πολυτελείας αργότερα που αν και δυσκόλευε στο περπάτημα, ωστόσο ήταν πολύ αγαπητό. Αυτά τα γοβάκια, πολύ ταιριαζούσαν, όπως και άλλοτε σημείωσα. Τα τακούνια ήσαν ανυπόφορα αλλά είχαν επικρατήσει. Όσο για τις ηλικιωμένες, οι παντόφλες ήταν σωτήριες. Γρήγορα πέταξαν τα «καλίκια» για χειμωνιάτικη υπόδηση και τα περιόρισαν στο καλοκαίρι. Αυτά δεν τα αγόραζαν άλλωστε αλλά τα έκοβαν από παλιωμένα άλλα παπούτσια αφαιρώντας τη φτέρνα και μετατρέποντας τα σε «κατσάρες». Πόση σπουδαιότητα όμως είχαν και πόσο ψυχολογικά κοντά βρισκόντουσαν οι Μεσογείτες στην αρχαία αίσθηση για τη συμβολική σπουδαιότητα της υπόδησης, το δείχνει και το γεγονός πως τα νυφιάτικα σκαρπίνια ή γοβάκια, τα έστελνε ο γαμπρός δώρο. Δώρο παπούτσια έκανε και στα πεθερικά και στα Κόκα (όχι κοκά) πάλι παντόφλες πήγαιναν στη Μάνα οι παντρεμένες κόρες και οι νύφες. Ήσαν αντικείμενο τελετουργικής σημασίας, ουσιαστικά. Άντρες γυναικές γοητεύτηκαν δικαιολογημένα άλλωστε ως ένα σημείο από νέο τύπο υποδήσεως και γρήγορα αυτό έγινε αντιληπτό από τους επαγγελματίες. Τα τσαρούχια περιορίστηκαν για τη δουλειά από τους άντρες και τα χοντροπάπουτσα από τις γυναίκες. Στο Κορωπί, ένας ακόμη ξένος, ανέλαβε πρώτος (;) να εφοδιάζει με τα παπούτσια αυτά της πολυτελείας του και τα δύο φύλα φτιάχνοντας «παραγγελία», «με το μέτρο», σκαρπίνια και γοβάκια. Κάποιοι Μαρκαντώνης, που τελικά εγκαταστάθηκε και η οικογένειά του μόνιμα στα χωριά μας κι ακόμη υπάρχουν στη Βάρη μέλη της οικογένειας. Γρήγορα όμως έμαθαν την τέχνη και ντόπιοι έως ότου μόλις λίγα χρόνια πριν, προτίμησαν να ανοίγουν καταστήματα «ετοιμών υποδημάτων». Πάντως χρειάστηκαν αρκετή ταλαιπωρία, ιδίως για τις Μεσογειτίσσες να συνηθίσουν να περπατάνε με τα παπούτσια αυτά, το ξένο είδος και κατασκεύασμα το οποίο όμως και τόσο πρόθυμα δέχτηκαν.
- 27α. Ένα «Ενδεικτικόν Προβιβασμού», χειρόγραφο φυσικά, του 1894, είναι χαρα-

κτηριστικό του βάρους που δινόταν σε συγκεκριμένα πράγματα από την τότε παιδεία. Το μεταφέρω εδώ, θεωρώντας το τεκμήριο, συγκινητικό για την παλαιότητα του και τα πολύτιμα συμπεράσματα που μπορεί να αποκομιστούν από προσεκτική μελέτη του. Λίγα σχόλια που θα επακολουθήσουν θα είναι διαφωτιστικά, και για το υλικό που είχαν οι τότε δασκάλες και για το πώς τα αντιμετώπιζαν. Πανέξυπνα παιδιά, ατίθασα όμως και με μία αγωγή διαφορετική από εκείνην που προσπαθούσε επίσημα η Παιδεία να δώσει με τις δασκάλες, που εδώ είναι και Αλλοτοπίτισσες πράγμα που ασφαλώς μεγάλωνε τις δυσκολίες για συνεννόηση και προσέγγιση με τις μαθήτριες.

Ενδεικτικόν Προβιβασμού

Η εκ Κορωπής μαθήτρια του Δημοτικού σχολείου Αικατερίνη Α. Μιχαήλ διακούσα όλα τα εν τη Δη τάξει του προτύπου διδασκόμενα μαθήματα και υποστάσα δημοσία τας νενομισμένας εξετάσεις, ηξιώθη του βαθμού άριστα (10). Διαγωγήν δε καθ' όλον το σχολικόν έτος επέδειξεν λίαν καλήν (9).

Εν Κορωπή τη 12η Ιουλίου 1894

*Η δημοδιδάσκαλος
Σταματινή Κρυστάλλη*

Η Κρυστάλλη θα έπρεπε να είχε «βάλει σε κάποια τάξη» τη μαθήτριά της που κατάφερε να πάρει διαγωγή 9. Με όλο το 9 στα μαθήματα και 10 στη χειροτεχνία που είχε τον προηγούμενο χρόνο η Αικατερίνη, η δασκάλα της Ευδοξία Μαντζούρη, δεν της είχε πολυχαραστεί, ούτε και επιβληθεί φυσικά και ο βαθμός διαγωγής της ήταν μόλις 7. Όταν ρωτούσαν την Αικατερίνη στα γράμματά της γιατί πάντα έπαιρνε κατώτερους βαθμούς στη διαγωγή, με τον αυθορμητισμό που πάντα την διέκρινε απαντούσε εντελώς φυσικά προκαλώντας γέλια: 'Ημουν Αρναούτιστα. Τις έδερνα όλες. Και στην απορία γιατί τις έδερνε, μάζευε τα φρούδια της κι απαντούσε: μη, αφού βουτιόντουσαν ολόκληρες στη μελάνη! Μέχρι και στα μάτια τους βάζανε!

Ασφαλώς δεν ήταν όλες οι μαθήτριες σαν την Αικατερίνη (κόρη «κτίστου» από το Κρέσπανι Κορυτσάς, ελληνόφωνο χωριό, όπως παρουσιάζεται στους σχετικούς καταλόγους του Σ. Αραβαντινού στη Χρονογραφία...) μια κι αυτό το ολοκληρωτικό πασάλειμμα με το μελάνι που δεν ήταν και το μόνο κι αν τίποτε «άλλο δεν υπήρχε, πόσα προβλήματα θα γεννούσε στις δασκάλες που κοντά στα άλλα έπρεπε να διδάξουν και χειροτεχνία και καλή συμπεριφορά.

28. Το ίσιωμα των πλυμένων ρούχων γινόταν με το χέρι όταν ήταν ακόμα βρεγμένα και το στρώσιμό τους κάτω από το σεντόνι - χράμι των στρωσιδιών ώστε να τα ισιώνει το βάρος του σώματος. Αργότερα ήρθαν τα βαποράκια με τα κάρβουνα που σήμερα έχουν από παντού σχεδόν εξαφανιστεί, ενώ όσα επέζησαν, είναι διακοσμητικά αντικείμενα.
29. Οι Παπασωτηρίου π.χ. από το Μαρκόπουλο λένε πως είναι Πελοποννήσιοι, οι Παπαγκικαίοι - Παπακωνσταντίνου από το Κορωπί κατά μία οικογενειακή παράδοση ήταν από τους Γκικαίους της Ρουμανίας, πήγαν στον Ωρωπό και από εκεί ήρθαν στο Κορωπί. Για τον πρώτο γνωστό Παπαγκίκα, πατέρα του Παπακωνσταντίνου (βλέπε την εργασία μου: Δυο Κορωπιώτες Αγωνιστές του 1921 σε Επετηρίδα Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών, τ.Στ'). Και ο Παπαμιχαή-

λης από την Πελοπόννησο λέγεται πως ήρθε στο Κορωπί κ.λπ. Σε ένα σημείωμα που είχε κάνει παλαιότερα ο Παναγιώτης Πέτρου Δήμας από το Κορωπί για το χωριό του, αναφέρει πως ήρθαν από Πόρο κι Αίγινα οι οικογένειες: Λογοθέτη, Τσούρη, Λάμπρου ή Περδικιώτη, Αδριανού, Χελιώτη (το όνομα όμως δείχνει Χέλι), Αγγιστριώτη (πάλι το όνομα δείχνει άλλο τόπο το Αγγίστρι), Θεοδώρου, Θεοδοσίου, Χριστοδούλου. Προσθέτω πως από τον Πόρο είχε εγκατασταθεί στο Κορωπί επίσης και ο άριστος ελαιοχρωματιστής Μπουκάκης αλλά η οικογένεια αργότερα ξεριζώθηκε πάλι. Έβγαλε πάντως καλούς τεχνίτες και Κορωπιώτες που μαθήτευσαν κοντά του.

Από την Εύβοια αναφέρει τις οικογένειες Στουριώτη, Αλεξίου - Καρυστινιώτη και τέλος με την αοριστία Ρούμελη τις οικογένειες των Σαρακατσάνων, γνωστών σαν Βλάχων, Μεγαγιάννη, Γούλα, Μαγγίνα, Βλάχου, Καρβελούτσου και μεταξύ όλων και Φαραζή που όμως οι ίδιοι οι Φαραζή λένε πως ήρθαν από τη Δημητσάνα. Προσθέτω τις οικογένειες από την Ήπειρο: Μιχαήλ και του αδελφού Στέφου, Βρεττού, Κιούση, Λάμπρου, Στεργίου. Από την Πελοπόννησο: Αλλαγιάνη, Παπαμιχάλη, Τριανταφύλλη. Στο Μαρκόπουλο οι οικογένειες Σωτηρίου και Παπασωτηρίου λέγεται πως ήρθαν από την Πελοπόννησο, επίσης οι Αλαγιάννηδες κ.λπ. Αλλοτοπίτες και οι Μπέη. Ενδιαφέρουσα είναι και η περίπτωση Παιανίας, που φαίνεται πως παλαιότερα μετοίκησαν και εγκαταστάθηκαν ίσως εκεί κάποιοι αλλόφυλοι που τελικά αφομοιώθηκαν με τους εγχώριους.

Όλα αυτά αναφέρονται εδώ ενδεικτικά. Ασφαλώς η ανίχνευση είναι δύσκολη στηρίζεται μόνον στην οικογενειακή παράδοση και ελάχιστα ή καθόλου σήμερα δεν μπορεί να βεβαιωθεί τι έγινε προεπαναστατικά ή τους πρώτους μεταεπαναστατικούς χρόνους. Περισσότερο βοήθεια μπορεί να έχει ο ερευνητής από τα ονόματα που δηλώνουν την προέλευση π.χ. Χασιώτης, Θηβαίος κ.λπ. Και εκεί όμως χάνονται πολλά μέσα στο χρόνο.

30. Τους Μεσογειίτες τους ενοχλούσαν πάρα πολλά πράγματα όταν βρισκόντουσαν στην Αθήνα. Πρώτα απ' όλα τα παπούτσια τους που πάντα τους χτυπούσαν τα πόδια. Γι' αυτό και ήταν συνηθισμένο το θέαμα της αγρότισσας Μεσογειίτισσας να κρατάει τα παπούτσια της στο χέρι και πάντως να τα βγάζει αμέσως μόλις έφτανε στο χωριό, διαφορώντας τώρα εντελώς που θα περπατούσε, περνώντας μέσα από την Αγορά, «Τα Μαγαζιά», ξυπόλυτη. Ενοχλούσαν περισσότερο τα παράξενα που έβλεπαν εκεί. Τα σκυλιά με το φίμωτρο ενώ εκείνοι δεν είχαν καπίστρι για τα ζώα τους από φτώχεια, η αδιαφορία των Αθηναίων που δεν απαντούσαν στο καλημέρισμα, πράγμα απαραίτητο στα χωριά έστω και μεταξύ όχι και πολύ γνωστών ή φίλων και τέλος τα ειρωνικά σχόλια μερικών εξυπνάκηδων για τη «χωριάτικη» παρουσία ανάμεσά τους.

Υπήρχε όμως και κάτι άλλο που τους φόβιζε πολύ. Το ότι συχνά, τους κατάκλεβαν απατεώνες που τους πλησίαζαν δήθεν για να τους βοηθήσουν ή απλώς τους έσκιζαν με κάποιο ξυράφι τα πουκάμισα και τους έπαιρναν το σακουλάκι με τα χρήματα που κρεμόταν από το λαιμό τους με έναν σπάγγο τις τσέπες των μισοφοριών στις γυναίκες και τα παρόμοια. Υπήρχαν βέβαια και απαντήσεις σαν αυτή που γράφει ο Δημ. Γέροντας από τις αξιοπρεπέστατες Μεσογειίτισσες που κάρφωσαν κυριολεκτικά τους έξυπνους πρωτευουσιάνους (βλ. Γέροντα, Οι Αρβανίτες της Αττικής, Αθήνα 1984) όμως είναι και χαρα-

κτηριστικότατος ο αφελής και χαριτωμένος αφορισμός μιας Κορωπιώτισσας που είπε μισοελληνικά μισοαρβανίτικα: «Και είπα που λίες, Παναϊά μου Τσιρά μου, λιε τε βέτε ντε κατούντ εδε τε με τσάχετε κέμπα άμανες τε ξαναβίντ». «Παναγια μου Κυρά μου ας πάω στο χωριό και να μου σπάσει το πόδι αν ξαναέρθω».

31. Αυτή η ομοιογένεια τελικά έσωζε την κατάσταση γιατί πάντοτε επικρατούσε σε τελευταία φάση των διενέξεων η λογική και η αδελφότητα. Έτσι έγινε π.χ. με τις φασαρίες που δημιουργήθηκαν ανάμεσα σε Κορωπί και Μαρκόπουλο οι άγριες συμπλοκές με αρκετό ξύλο και που ξεκίνησαν από τα επεισόδια ποδοσφαιρικού αγώνα ανάμεσα στα δυο χωριά στο Μαρκόπουλο, πριν πενήντα πέντε περίπου χρόνια. Για πολύ καιρό οι μανάβηδες Μαρκοπουλιώτες έβλεπαν τις ντομάτες τους να πολτοποιούνται μόλις έφταναν στην είσοδο του Κορωπιού που επειδή είχαν νικήσει είχαν φάει αλύπητο ξύλο στο Μαρκόπουλο μικροί μεγάλοι, παίκτες και θεατές. Οι καλές σχέσεις οι φιλίες και τα συμπθερικά κινητοποιήθηκαν και όλα ξαναήρθαν στην κανονική τους θέση.

Το αποκόρυφο του τοπικισμού, του σε βαθύτερη ανάλυση δίνει και την ανώτερη αιτία του που δεν είναι άλλη από την λατρεία στη γενέτειρα, εκδηλώνεται με την ξενιτειά, την αποδημία. Με όλο που στην περιοχή ποτέ δεν είχε μεγάλες διαστάσεις, ορισμένοι πιο τολμηροί και φιλόδοξοι, επιχειρούσαν καλύτερη τύχη στην Αμερική ή ταξείδευαν με τα πλοία σαν ναυτικοί. Ελάχιστοι ξέχασαν την πατρίδα και όλοι πάντως κι αυτοί που ρίζωσαν καλά στην ξένη γη, έχυσαν πύρινα δάκρυα, υπερβάλλοντας και τις δυσκολίες που συνάντησαν, όπως αποδεικνύουν τα ίδια τα πράγματα. Η συγκίνηση της Ξενιτειάς ήταν τόσο μεγάλη που ενεργοποιούσε και την ποιητική φλέβα ακόμη και τα γράμματα προς τους συγγενείς είχαν δακρύβρεχτα στιχάκια γεμάτα από την αγάπη για το χωριό και τους συγγενείς και φίλους. Το γράμμα που ακολουθεί, είναι χαρακτηριστικό όλων αυτών. Το έγραψε ένας Κορωπιώτης, που ρίζωσε στην Αμερική και όταν ύστερα από τριάντα χρόνια επέστρεψε επισκέπτης απλός στο χωριό με όλη την αγάπη του γι αυτό δεν έδειξε καθόλου δυσαρεστημένος για την τύχη του στην Αμερική:

«Εν Νέα Υόρκη τη 5η Αυγούστου 1912

Αγαπητί μου Νικο και Βασιλική

μάθετε από υγιάν ήμεθα καλά και το αυτό επιθυμούμεν και δι υμάς.

Μάθετε ότι ήμε ακόμη άεργος πρόκειται να πιάσω δουλιά εις ένα ζαχαροπλαστίον αλα να δούμε τι να κάνη κανείς όταν δεν ζεύρει την γλώσσα δίχως την γλώσαν δεν κάμης τίποτε τόρα πολύ πιθανόν αν πιάσω δουλιά να πάω και εις το σχολείον που θέλω πέντε τάληρα το μήνα αλά τι να κάμω δεν ημπορώ να κάμω τίποτε χωρίς την γλώσαν σε έξη μήνες θα την μάθω και έπειτα κάτι θα κάνω «Αχ ωρίο μου χοριό αχ ωραία μου πατρίς πού σε άφισα καυμένη και φυγα πό τους γονείς.

Θυμούμαι την πατρίδα μου, την πατρίδα μου με όλα τα καλά της κανάθεμα την Αμερική με τα πολλά λεφτά της.

*Τις λίρες της Αμερικής
όλες ναποκτήσω
αυτό το ωραίο Κοροπί*

δεν θα τον λεισμονήσω

Αχ κοιταστε να μην αφήσετε κανένα συγγενή μας να φύγει από την πατρίδα διότι και μεναν μου φαινότανε πεχνίδι αλλά τώρα ήδα και πίστευσα τι εστί Αμερική που βλέπω και ψωφούν της πίνας όλοι οι εργατική τάξις.

Εχη ο θεός όσο δεν θα χαθούμε όσο ζη ο Γιώργης θα μας οικονομήση αιτερον δεν έχω σας φιλώ γλυκά Ιωάννης

Η Κατίνα τι κάνει φωνάζει καθόλου μπαρμπα γιάννη ή με εξέχασε. η συστασίς μου μόνον επί το παρόν

MISTER

IOANNINE L MICHEL

1103 W.2GJT

Δόσετε χαιρετίσματα εις τον συμπέθερον Ιωάννην και Μαρίαν πολά πολά και εις τον συμπέθερον Γεώργην και Ματίαν πολά. Δόσετε χαιρετίσματα και εις τον συμπέθερον Γίωργην Στεργίου και Αναστασίαν».

Όπως θα παρατηρήσει κανείς ο έμμετρος λόγος είναι ουσιαστικά πολύ περισσότερος από όσο δείχνει το χωρισμένο τετράστιχο. Η ποιητική φλέβα του λαού είναι μοναδικά πλούσια στους Έλληνες.

32. Το ξύλο σε παιδιά της «άλλης γειτονιάς» δεν ήταν ασυνήθιστο κι ο γνωστός πετροπόλεμος υπήρχε κι εδώ αν και οπωσδήποτε όχι τόσο οργανωμένος κι άγριος όπως τον περιγράφει ο Δημ. Ταγκόπουλος στο διήγημά του, στην Αθήνα. Συναγωνισμός αναπτυσσόταν κι ανάμεσα στις ενορίες, όχι βέβαια με βίαιες πράξεις αλλά κάποτε αρκετά πονηρές για την επίτευξη του σκοπού που ήταν «να περάσουμε τους άλλους».

Οι παλαιότεροι διηγόντουσαν και χαριτωμένες ιστορίες της παιδικής τους παλληκαριάς και τοπικής υπερηφάνειας που κατέληγε σε μούμεραγκ πραγματικό και κατατρομαγμένα τα παιδιά «παλληκάρια» έτρεχαν να κρυφτούν από τους χωροφύλακες, τους παιδονόμους και που αν τα κατάφερναν στο τέλος πάντως δεν γλύτωναν το άγριο τράβηγμα των αυτιών από τον πατέρα ή την μάνα που προτιμούσε ένα κλήμα. Αυτό έπαθαν και χειρότερα μερικά Κορωπιωτάκια που παραφύλαξαν έξω από το χωριό τους Λιοπεσιώτες μαθητές που γύριζαν στο χωριό τους με τα ενδεικτικά του σχολείου τους. Τα Λιοπεσιωτάκια συνοδεύονταν από τους γονείς τους αλλά το χειρότερο, με τις πρώτες πέτρες που πέσανε στα κάρα τους, ξεδιπλώθηκε μέσα από ένα απ' αυτά ο πελώριος Γιατράκος, ο αρχηγός της Χωροφυλακής των Μεσογειτών. Κατατρομαγμένα τα παιδιά άρχισαν να τρέχουν, όμως ο Γιατράκος έκανε πως τα κυνηγάει και μόλις τα πλησίαζε κάπως για να τα τρομάξει ακόμη πιο πολύ τράβαγε και μια πιστολιά στον αέρα. Είναι ευνόητο το τι έγινε και τι πάθαν από το φόβο τους καθώς πίστευαν πως η άλλη ντουφεκιά θα τους πετύχει οπωσδήποτε. Φυσικά δεν τους πέτυχε καμιά, αλλά την άλλη μέρα, οι πατέρες κάλεσαν με αυστηρό ύφος τους άτακτους γιους και ζήτησαν εξηγήσεις. Και τότε κλάψανε πραγματικά αφού οι μπαμπάδες βγάλανε από τη μέση τους την αρκετά φαρδύά λουρίδα που έδνε το ποκάμισο και τους λιάνισαν.

33. Στο Κορωπί διηγούνται οι παλαιότεροι πως αυτή η αντιπάθεια για τους ξένους είχε τη δικαιολογία της και τούτο διότι «έκρυβαν πολλά» αρκετοί ξένοι είχαν εγκληματίσει στον τόπο τους και κρυβόντουσαν στα Μεσόγεια κ.λπ. Αφορμή ήταν ο φόνος ενός λιοτριβάρη που ήρθαν και τον σκότωσαν από άλλο τόπο

για κάτι πολύ κακό που είχε κάνει. Επίσης οι ληστές από τις γύρω σπηλιές. Συγκεκριμένα ένα ακόμη και επώνυμα αναφέρεται περίπτωση πως κάποια γυναίκα υπέδειξε στον άντρα της από το παράθυρο που έβλεπε έναν ξένο κι αυτός με συγγενείς του τον σκότωσαν, τον κομμάτιασαν και τον περιέφεραν έτσι κομματιασμένο στα άλλα χωριά. Η απάνθρωπη αυτή τιμωρία έγινε διότι είχε πειράξει γυναίκα. Έναν άλλον ξένο που τον έπιασαν να κλέβει, τον έδεσαν γύρω στο κεφάλι του με ένα στεφάνι από σκοινί όλο κόμπους και με ένα γουδοχέρο του βγάλανε το καπάκι του κεφαλιού. Και να σημειώσεις κανείς ότι φόνοι μεταξύ των Κορωπιωτών όπως και των άλλων Μεσογειτών ήσαν σπανιότατοι αλλά απουσίαζαν και τα κάθε είδους εγκλήματα που θα έδιναν αφορμή για τόσο σκληρές τιμωρίες. Όλα αυτά γινόντουσαν για άμυνα και ποτέ για επίθεση. Άλλοι καιροί και διαφορετικά αμυνόταν η κλειστή κοινωνία για την αυτοπροστασία της. Παρ' όλα αυτά, ο ανθρωπισμός είχε την σωστή λειτουργία του και πάλι. Η γυναίκα που μαρτύρησε τον ξένο στους δικούς της και τον σκότωσαν, «έβγαλε το καρκίνο στο στόμα και πέθανε, η κακούργα». Έγκλημα και τιμωρία λοιπόν σε ευρύτερο κύκλο και μέσα σε πλαίσια όσο γινόταν σύμφωνα με την αντίληψη για το δίκαιο της άμυνας.

34. Τα Μεσόγεια είχαν εκλέξει βουλευτή τους και μάλιστα παρά τον επικρατούντα αντιβενιζελισμό τον μεγάλο αδελφό Πέτρο Μπουκουβάλα. Μια όμως μόνη φορά, διότι είχαν πάρα πολλά υποφέρει από τους Κρητικούς βρακοφόρους του Βενιζέλου, ξυλοδαρμούς εξορίες και μεγάλους εκφοβισμούς. Η εκτίμηση ήταν άδολη, μα δεν συγχώρησαν στον Βουλευτή τους το ότι αποφυλάκισε έναν που σκότωσε αναιτία τον γαμπρό του, κάτι πρωτάκουστο για τον τόπο, και φυσικά τον βενιζελισμό του.

Αυτός ο θαυμασμός και η εκτίμηση εκφράζονταν και με τον αγαπημένο τρόπο του λαού μας, τα στιχάκια, όταν επρόκειτο για κοπέλλες. Έτσι είχαν το στιχάκι: «Η Ελένη του Καλλάρη / περπατάει με το καμάρι / Μου δωσ' ένα πορτοκάλι / τόβαλα στο ωρολόι / και μου το ζήλευαν όλοι». Το ωρολόι, μεγάλο ξυπνητήρι, νεοεισαχθέν είδος πολυτελείας, στεκόταν στο ράφι του τζακιού κι εκεί ακουμπούσαν κι άλλα πράγματα άξια κοινής θέας.

Και μια για τους Καλλάρηδες ο λόγος και κάτι χαρακτηριστικό. Ο Περικλής Καλλάρης, συμβολαιογράφος αρχικά στο Μαρκόπουλο και μετά στο Κορωπί, ήταν κοινωνικός άνθρωπος κι είχε πολλούς φίλους και γενική εκτίμηση κυρίως από τους φτωχούς που προστάτευε από τους τοκογλύφους. Τον προβιβασμό του αδελφού του Κωνσταντίνου Καλλάρη σε στρατηγό, του τον ανήγγειλαν νύχτα οι Κορωπιώτες, πηγαίνοντας με τα νταούλια κάτω από το μπαλκόνι του. Διαδόθηκε αμέσως, αστραπιαία, το νέο αυτό πριν φτάσει το μήνυμα από την χωροφυλακή που είχε τον τηλεγράφο στον ίδιο. Ο Κωνσταντίνος Καλλάρης άλλωστε έφτιαξε σαν μηχανικός και στην τελευταία του φάση τον ναό του Αγίου Ιωάννου στο Μαρκόπουλο, όπως αποδεικνύεται από σχέδια και λογαριασμούς που υπάρχουν στο αρχείο του. Κάτι που δεν ήταν και δεν είναι ακόμη γνωστό, διότι φαίνεται, ποιος ξέρει από ποιους λόγους, ίσως υπηρεσιακούς, ασυμβίβαστου κ.λπ. δεν είχε καθόλου κοινολογηθεί. Θα κάνω ελπίζω μια συμπληρωματική ανακοίνωση με τα στοιχεία αυτά, που δεν έχουν, όπως ήταν φυσικό αφού είχε μείνει μυστική η εργασία του Καλλάρη, ούτε το βιβλίο

του ιερέα *Ιωάννη Ηλία*: Ο ιερός Ναός Αγίου Ιωάννου Μαρκοπούλου, ούτε πουθενά αλλού από όσο γνωρίζω, δημοσιευτεί.

35. Ωστόσο απλή συνήθεια και προσωπική προτίμηση τα καθόριζε όλα αυτά. Δεν υπήρχε με κανένα τρόπο αυστηρός κοινωνικός διαχωρισμός ούτε από παράδοση, όπως γίνεται σε άλλες ελληνικές κοινότητες.

Summary

STRANGERS IN MESSOGEDIA OF ATTIKA

Messogedia of Attika are situated very closed to Athens. Besides it has always been very easy to be crossed as the shortest road to the sea-shore of a nice part of Saronic Gulf. So, because of their location they have attracted (and still do) many of the so-called «strangers», people both from foreign lands and from other parts of Greece.

Messogedia though owe nothing of their rapid development after our national liberation from Turks to the first ones, since they were just passengers, they do a lot to those who came there from other parts of Greece, since they were, in most part, educated people appointed by the government to serve as teachers etc. while various technicians found the place good to make their living.

All those «strangers» from other parts of Greece were welcomed, most of them married girls of eminent families and they made Mesogedia their permanent place of living.

MARIA MICHAEL - DEDE

Εικ. 1
 Οι θαυμαστές σχέσεις των Μαρκοπουλιωτών και των Αλλοτοπιτών εικονίζονται χαρακτηριστικότερα στη φωτογραφία που τραβήχτηκε στις 21 Μαΐου 1904 στο σπίτι του Νικ. Δράκου. Αλλοτοπιτές εδώ μαζί με τους νοικοκυραίους, δασκάλες η οικογένεια του Περ. Καλάρη συμβολαιογράφου πρώτα στο Μαρκόπουλο και μετά στο Κορωπί, το ζεύγος Γ. Στεργίου από το Κορωπί. (ο Στεργίου από το Μπάλτσανι της Ηπείρου). Ημέρα πανηγυριού στο Μαρκόπουλο και οι φίλοι Κορωπιώτες επισκέπτονται τους παλιούς γνώριμους. Ντόπιοι και ξένοι όλοι μαζί (με διαφορετικό ντύσιμο οι «σκλήρες») συνοερτάζουν και δεν έλειψε η αναμνηστική φωτογραφία. (Φωτοθήκη Μ. Μιχαήλ - Δέδε). Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από την Άρτεμη Χρ. Κόλλια που εικονίζεται πρώτη αριστερά στην πρώτη σειρά.

Εικ. 2

Από τα 1915 η Σίγγερ βιομηχανία ραπτομηχανών και μηχανών κεντήματος στάθηκε ένας πολύτιμος παράγοντας εξέλιξης στα χωριά μας. Η φωτογραφία είναι βγαλμένη στο Κορωπί. Έστειλε δασκάλες που εκπαιδευane δωρεάν στο «κέντημα στη μηχανή» και με τη σειρά τους οι μαθήτριες ήσαν υποχρεωμένες σε μια «πανηγυρική» φωτογραφία. Παρούσες κι ίσως πρώτες και καλύτερες οι Αλλοτοπίτισσες. Δύο διακρίνονται στην πρώτη σειρά ενώ η ντυμένη με την τοπική φορεσιά μόνο και μόνο για το γραφικό της φωτογραφίας είναι η Διαμάντω κόρη του Κουβαριώτη Γ. Γκίνη υπεύθυνου συντηρητή των μηχανών που διακρίνεται όρθιος στο βάθος.